

Kārlis Bukovskis

ĀRVALSTU PRIVĀTĀS BANKAS KĀ EIROPEIZĀCIJAS
AĢENTI: LATVIJAS PIEMĒRS NO 1995. LĪDZ 2004. GADAM

Promocijas darba kopsavilkums
politikas doktora zinātniskā grāda iegūšanai

Specialitāte – starptautiskā politika

Darba zinātniskais vadītājs: *Dr. hist.*, Daina Bleiere

Rīga, 2019

Promocijas darbs izstrādāts Rīgas Stradiņa universitātes (Latvija) Doktorantūras nodaļā.

Darba zinātniskais vadītājs:

Dr. hist., Daina Bleiere, Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūta vadošā pētniece

Oficiālie recenzenti:

Dr. sc. pol., asociētais profesors, Toms Rostoks, Latvijas Universitāte

Dr. oec., profesore, Inna Šteinbuka, Latvijas Universitāte

Dr. sc. pol., profesors, Ramūns Vilpišausks, Viļņas Universitāte (Lietuva)

Promocijas darba aizstāvēšana notiks "2019". gada "31." maijā plkst. 11.30 Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Dzirciema ielā 16, Hipokrāta auditorijā.

Ar promocijas darbu var iepazīties Rīgas Stradiņa universitātes bibliotēkā un ar šo kopsavilkumu angļu un latviešu valodās Rīgas Stradiņa universitātes mājaslapā: www.rsu.lv

Promocijas padomes sekretārs:

Dr. sc. pol., docents, Māris Andžāns, Rīgas Stradiņa universitāte (Latvija)

SATURS

SATURS	3
IEVADS	4
Pētnieciskais uzstādījums.....	8
Akadēmiskais nozīmīgums un pētnieciskā novitāte.....	12
1. PRIVĀTIE AĢENTI EIROPEIZĀCIJAS PROCESĀ	20
2. EIROPEIZĀCIJAS AĢENTU IZPĒTES METODES.....	25
3. PRIVĀTO ĀRVALSTU BANKU ĪSTENOTĀ LATVIJAS EIROPEIZĀCIJA	29
SECINĀJUMI	31
PUBLIKĀCIJU SARAKSTS	44
BIBLIOGRĀFIJA.....	45

IEVADS

Eiropas Savienība (ES) ir projekts, kurā, izmantojot demokrātiskas, daudzpusējas diplomātiskās pārrunas, tiek deleģēta suverenitāte. Starptautiskajās attiecībās tas, ka jaunas politiskās kopienas veidošana neietver vardarbību, ir unikāla sadarbības pieredze. Vienlaikus vardarbības neesamība suverenitātes mazināšanā nenozīmē, ka neeksistē ekonomiskās un politiskās intereses, vajadzības un iemesli. Arī pats Eiropas integrācijas process un eiropeizācija neiztiek bez pragmatiskām interesēm. Tā kā normu un principu pārņemšana ir cieši saistīta ar ekonomiskiem aprēķiniem, tad šī pārņemšana nav tikai politisks process. To neapšaubāmi apzinājās arī Centrālās un Austrumeiropas valstis, kas īsi pēc Aukstā kara beigām izvēlējās virzīties uz dalību ES. Šis izvēlētais virziens uz dalību ES attiecīgajām valstīm, tostarp Latvijas Republikai, bija ne tikai sarežģīts un prasīgs process, kurā norisinājās pāreja uz demokrātisku, kapitālistisku atvērta tirgus ekonomiku, bet arī turpmākajai ES normu pārņemšanai deviņdesmito gadu otrajā pusē bija nepieciešama pilnīga administratīvo un politisko resursu mobilizācija. Gan pāreja no komunistiskās politiskās un ekonomiskās sistēmas deviņdesmito gadu pirmajā pusē, gan tai sekojošā iestāšanās ES ietvēra ne tikai juridisko un tehnisko pielāgošanos, bet arī socializāciju – Rietumu un ES normu un vērtību apgūšanu un pieņemšanu.

Šis process kopumā tiek saukts par eiropeizāciju un veido neatņemamu daļu no teorētiskās izpratnes par Eiropas integrācijas procesu un Eiropas Savienību vispār. Tā dēvētā ES “lielā sprādziena” paplašināšanās 2004. gadā eiropeizācijas teorētiķiem kopš deviņdesmito gadu vidus ir sniegusi daudz materiāla darbam. Akadēmisko pētījumu apjoma pieaugums attiecībā uz ES paplašināšanu, ES integrāciju un jo īpaši eiropeizācijas procesu bija ļoti nozīmīgs. Ģeopolitiskie un ekonomiskie apsvērumi daudzas valstis, tostarp Baltijas valstis, padarīja ļoti uzņēmīgas pret Rietumvalstu, īpaši Eiropas Savienības, ietekmi. Dalība ES tika uzskatīta par svarīgāko mērķi un unikālu

vēsturisko iespēju atgriezties Rietumvalstu politiskajā un ekonomiskajā telpā. Tas noteica arī ES tiesību aktu – *acquis communautaire* – pārņemšanu pārejas procesā esošo postkomunistisko valstu nacionālajā likumdošanā.

Šī disertācija aplūko ārvalstu privāto banku lomu laikā, kad Latvija pievienojās ES. Pētījumā tiek analizēts periods no 1995. gada, kad Baltijas valstis jeb Igaunija, Latvija un Lietuva bija atguvušas neatkarību no Padomju Savienības un veikušas pirmos liberalizācijas un privatizācijas soļus, un, svarīgākais – iesniegušas oficiālos pieteikumus dalībai ES. 1995. gads plaši tiek uzskatīts par izšķiroši svarīgu Latvijas vēstures ģeopolitiskās izvēles brīdi, kurā Latvija uzsāka ceļu uz integrāciju eiroatlantiskajās ekonomiskajās un drošības struktūrās. Vienlaikus tas būtu jāuzskata arī par brīdi, kad tika pieņemts lēmums eiropeizēties. Līdz 2004. gada maijam Latvijas eiropeizācijas process bija kļuvis visaptverošs, eiropeizācijas aģentiem atrodoties pozīcijā, kurā tie varēja visspēcīgāk projicēt kondicionalitāti jeb izvirzīt nosacījumus, lai veicinātu pārmaiņas.

Tādējādi tas Latvijas politiskajā un ekonomiskajā vēsturē ir intriģējošs periods, pie kura ir jāatgriežas arī vairākus gadus pēc valsts pievienošanās pārnacionālajai organizācijai, jo šajā periodā tika izveidoti šīs Baltijas valsts idejiskie, politiskie un ekonomiskie pamati. Turklāt no ekonomikas viedokļa pirmās ārvalstu investīcijas Latvijas banku sektorā sākās deviņdesmito gadu vidū (Barisitz, 2002), savukārt straujā Latvijas vietējo banku pārņemšana Rietumu kapitāla rokās notika aptuveni periodā no 1998. līdz 2000. gadam. Strauji augošā pārņemto banku kapitalizācija norisinājās pēc tam, kad Latvija bija oficiāli uzsākusi iestāšanās sarunas, un ES izcelsmes ārvalstu banku tirgus daļa visās Baltijas valstīs pakāpeniski pieauga līdz dominējošai pozīcijai jau pirms to kļūšanas par ES dalībvalstīm (Swedbank, 2010; Baltic Export, 2012). Tādējādi periods no 1995. līdz 2004. gadam aizsāka attiecības starp ES valstu izcelsmes bankām un Latvijas valsti. Šīs attiecības ne tikai ļauj izsekot līdz Latvijas 2008.

un 2010. gada ekonomiskās krīzes saknēm, bet turpina noteikt arī Latvijas banku sistēmas struktūru.

Jēdziens “eiropeizācija” ir kļuvis par starpdisciplināru terminu un tiek plaši izmantots akadēmiskajā literatūrā, kā arī publiskajā politiskajā diskursā un žurnālistikā. Termins tiek izmantots arī ekonomikā, politikā, kā arī tiesību jomā, lai definētu teorētisko skatījumu par Eiropas integrācijas rezultātiem un tās ietekmes veidiem. ES nav tikai pārnacionālas institūcijas, bet arī pārnacionāla tiesību sistēma, kurā ES līmeņa lēmumiem ir tieša ietekme uz valstu nacionālo līmeni. Turklāt tai ir arī socializējoša ietekme gan uz valstu lēmumu pieņēmējiem, gan sabiedrību. Kā to ir definējuši Žaneta Ozoliņa un Tālis Tisenkopfs: “Klasiskās integrācijas teorijas piekritēji redz ES kā valstu savstarpējās vienošanās rezultātu, kurā galvenie attiecību elementi ir valstis un ES institūcijas. Turpretim eiropeizācijas koncepta piekritēji paplašina šo attiecību bloku ar sabiedrību” (Ozoliņa un Tisenkopfs, 2005, 31-35).

Tomēr *tradicionālā eiropeizācijas izpratne* fokusējas uz publiskajām institūcijām, īpaši Eiropas Komisiju, kas virza procesu, kurā valstu publiskās institūcijas jeb pārstāvji pārņem noteikumus un normas. Tas, kas tiek atstāts novārtā, un tiks rūpīgi analizēts šajā pētījumā, ir aspekts, ka šajā procesā cieši iesaistīti ir arī privātie aktori. Privātos aktorus nevajadzētu uzskatīt tikai par skatītājiem vai publisko eiropeizētāju instrumentiem (skat., 1. tabula, Eiropeizācijas aģentu klasifikācija). Viņiem ir pašiem sava loma, jo īpaši gadījumā, ja šo privāto aktoru rīcībā ir ekonomiskie vai finanšu resursi. Tas ir, ne tikai starptautiskās organizācijas vai valstu valdības realizē socializēšanas funkcijas kā izglītošanas, standartu ieviešanas un vērtību veicināšanas, īstenojot darbakārtības noteikšanu, definējot noteikumus, veicot iestāšanās sarunas un pārņemot *acquis communautaire*. Publiskie un privātie aktori, īpaši ekonomiskie, piemēram, uzņēmumi, banku grupas, daudznacionālās korporācijas viegli spēj īstenot līdzīgas funkcijas.

Latvijas lēmumu pieņēmēju, t.i., politiskās un birokrātiskās elites, kā arī uzņēmējdarbības pārstāvju eiropeizāciju var veicināt, sekmējot ES normu un vērtību pārņemšanu gan tiešā veidā, gan projicējot pievilcīgu “eiropeiskā” tēlu. Eiropeizācijas mehānismi un instrumenti nav raksturīgi tikai ES institūcijām un valstu pieņemtajām normām. Privātie uzņēmumi faktiski var veikt līdzīgu funkciju. Eiropeizācijas procesu nevajadzētu pazemināt tikai līdz procesam, kurā mijiedarbojas vienīgi ES institūcijas un nacionālās publiskās institūcijas. Vienlaikus šo procesu nevar uzskatīt arī par horizontālās socializācijas procesu, jo bankas var strukturāli atrasties aizdevēja un attiecīgi noteikumu definētāja pozīcijā. Turklāt eiropeizācijas process ietver ne tikai oficiālo noteikumu un institucionalizēto procedūru pārnesi un pieņemšanu, bet arī kopīgo uzskatu un normu pārņemšanu (Grabbe, 2003). Privātais aktors var funkcionēt kā aģents, pamatojoties uz savu pārstāvju dispozīciju un projicēto paštēlu.

Šīs disertācijas motivācija ir sniegt ieguldījumu eiropeizācijas teorētiskajā konceptualizācijā. Privāto aktoru atzīšana par aktīviem eiropeizācijas procesa elementiem – ne tikai ES normu pārņēmējiem, bet arī izmaiņu veicinātājiem – ir būtiska, lai pilnīgāk saprastu un konceptualizētu eiropeizācijas procesu. Atbilstoši teorijai privātās politiskās struktūras, piemēram, nevalstiskās organizācijas un politiskās partijas, kā arī privātās ekonomiskās struktūras, piemēram, uzņēmumi, korporācijas, bankas utt., neatkarīgi no tā, vai tās ir pašmāju, vai ārvalstu struktūras, var tikt iekļautas jāiekļauj eiropeizācijas aģentu sarakstā. Eiropeizācijas izpratnei ir nepieciešama holistiskāka pieeja, savukārt politiskā, sociālā un ekonomiskā mijiedarbība nenotiek tikai starp publiskajiem aģentiem tiesību normu pārņemšanas ceļā. Eiropeizācija ir sociāli politisks process, kurā iesaistītas dažādas struktūras, fenomenī un aktori, un daļa no šiem aktoriem ir labāk piemēroti veikt eiropeizācijas aģenta uzdevumu nekā citi.

Pētnieciskais uzstādījums

Šajā pētījumā kā analīzes objekts ir izvēlētas ārvalstu privātās bankas. Institucionalizētas aizdošanas un aizņemšanās nozīmes dominance ekonomikā un politiskajā izpratnē par sabiedrības un politisko pārvaldību arvien pieaug. Šī banku sektora fundamentālā daba un izšķiroši svarīgā strukturālā loma moderno kapitālistisko valstu ekonomikā un šo valstu ekonomiskajā dzīvotspējā padara bankas par acīmredzamu kandidātu kondicionalitātes spējas projicēšanai. Naudas resursa kontrole un novirzīšana ir to uzņēmējdarbības struktūru prerogatīva, kas juridiski reģistrētas kā bankas. Visbeidzot bankas neveic tikai kapitāla iepludināšanu ekonomikā un ārvalstu tiešo investīciju piesaisti. Bankas īsteno arī socializēšanas spēju, kas tām piemīt to pārstāvju personā. Gan tiešais lobijs, ko īsteno ārvalstu bankas likumdošanas procesa gaitā, gan publiskā diskursa veidošana, izmantojot publisko analīzi un paziņojumus, gan privātā mijiedarbība starp privāto ārvalstu banku pārstāvjiem un nacionālā līmeņa lēmumu pieņēmējiem veido daļu no privātā aģenta spējas socializēt.

Tika veikta teorētiskā un metodoloģiskā analīze un teorētiskie atklājumi tika testēti aplūkojot ES izcelsmes privāto ārvalstu banku lomu Latvijas eiropeizācijā. Pētījums izmantoja deduktīvo domāšanu un ar šo no augšas uz leju pieeju izvirzīja *mērķi* pierādīt, ka privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti bija spējīgi radīt leģislatīvas un vērtību izmaiņas Latvijā. Disertācijā tika pētīta situācija akadēmiskajā literatūrā attiecībā uz privātās aģentūras aspektu Eiropeizācijas procesā, lai definētu kritērijus, kurus jāizpilda aktoram, lai tas būtu efektīvs eiropeizācijas aģents, un visbeidzot, vai ES izcelsmes privātās bankas izmantoja savas kapacitātes lai veicinātu Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai, ES normu un vērtību, sevišķi likuma varas (tiesiskuma) un labas pārvaldības principu, pārņemšanu. Ņemot vērā šos apsvērumus, disertācijā tika pārbaudītas trīs hipotēzes:

1. hipotēze: Privātie aktori var būt eiropeizācijas aģenti.

2. hipotēze: Aktoram, lai tas būtu efektīvs eiropeizācijas aģents, ir jāpiemīt divām spējām: kondicionalitātes jeb nosacījumu izvirzīšanas spējai un socializēšanas spējai.

3. hipotēze: ES izcelsmes privātās ārvalstu bankas izmantoja savas kondicionalitātes projicēšanas un socializēšanas spējas, lai eiropeizētu Latviju.

Lai pārbaudītu šīs trīs hipotēzes, šajā disertācijā tika izvirzīti sekojoši uzdevumi:

- 1) identificēt privāto aģentu aspektu socioloģiskā institucionālisma pieejā un eiropeizācijas koncepta pētniecībā;
- 2) teorētiski izpētīt privāto eiropeizācijas aģentu kondicionalitātes jeb nosacījumu izvirzīšanas un socializēšanas spējas un noteikt kritērijus aktoru atbilstībai eiropeizācijas aģenta statusam;
- 3) analizēt procesa izsekošanas metodes principus privāto eiropeizācijas aģentu izpētei;
- 4) izpētīt ES izcelsmes privāto ārvalstu banku izvirzītos nosacījumus laikā, kad Latvija atradās ES iestāšanās procesā un to solīto ieguvumu nozīmību;
- 5) izpētīt ES izcelsmes privāto ārvalstu banku draudu un solījumu ticamību un spēju pārspēt valstī esošo vietējo konkurenci, kas var kavēt eiropeizācijas procesu laikā, kad Latvija atradās ES iestāšanās procesā;
- 6) izpētīt Latvijas lēmumu pieņēmēju un ES izcelsmes privāto ārvalstu banku intensīvo mijiedarbību un banku pielietotās Latvijas lēmumu pieņēmēju socializēšanas stratēģijas;
- 7) izpētīt, vai ES izcelsmes privātās ārvalstu bankas pašas sekoja saviem sludinātajiem principiem, Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā laikā un vai standarti atbilda Latvijas lēmumu pieņēmēju izpratnei.

No *metodoloģiskās* perspektīvas, šis pētījums pievēršas procesa izsekošanai (*process tracing*) kā piemērotākajai pieejai, lai identificētu cēloņsakarību starp ārvalstu privāto banku lomu un rīcību un Latvijas eiropeizāciju, t.i., ES tiesību normu, vērtību un principu pārņemšanu, ir procesa izsekošanas metode. Procesu izsekošana ir noderīga metode pētījumā, kas, balstoties uz socioloģiskā institucionālisma teoriju, sintezē kognitīvisma un racionālisma aspektus. Pamatojoties uz deduktīvās loģikas teoriju, pārvaldīta procesa izsekošana atbilst šīs disertācijas mērķiem teorijas empīriskās pārbaudes kontekstā. Tas ir, eiropeizācijas aģentu noteikšanas kritēriju teorētiskais modelis, kas izstrādāts disertācijas pirmajā nodaļā, tiek empīriski pārbaudīts, analizējot konkrēto Latvijas eiropeizācijas gadījumu. Šī analīze tiek veikta, pamatojoties uz epistemoloģiskā racionālisma nostāju, jo šī pētījuma ietvaros tiek uzskatīts, ka eiropeizācijas process ir novērojams un aģentu loma – pārbaudāma. Kaut arī no epistemoloģijas viedokļa procesa izsekošanas metode ietilpst pozitīvistu (racionālistu) pieejā, tas nenozīmē, ka nav iespējams savienot racionālistu un sociālo ontoloģiju, lai tādējādi palielinātu skaidrojuma vērtību un ietvertu gan materiālo, gan normatīvo vērtību analīzi.

Procesa izsekošanas izpētes metode, kas tiek izmantots šajā pētījumā, ir balstīta uz to, lai izpētītu, vai seši eiropeizācijas aģenta noteikšanai izvirzītie kritēriji veido cēloņsakarību starp ES izcelsmes privāto banku darbībām un Latvijas eiropeizāciju (skat., 2. tabula, Pētījuma shēma). Kritēriji veica ne tikai iedarbības mehānismu funkciju, bet, sniedzot atbildi uz jautājumu, vai bankas Latvijas eiropeizācijai izmantoja savas kondicionalitātes un socializēšanas spējas un vai privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti ir nozīmīgs faktors ne tikai teorētiski, bet arī empīriski, ļauj arī izdarīt secinājumus par Zviedrijas, Somijas un Vācijas banku lomu Latvijas eiropeizācijā.

Kā detalizēti skaidrots šīs disertācijas otrajā nodaļā, procesa izsekošanas metodes izstrāde un piemērošana Latvijas gadījuma analīzei, ir optimāla pieeja, jo par attiecīgo tēmu ir pieejams salīdzinoši neliels *empīrisko materiālu* un datu daudzums. Publiski pieejamo materiālu skaits attiecībā uz privātajām ārvalstu bankām un to formālo un neformālo mijiedarbību ar nacionālajiem lēmumu pieņēmējiem, ir ierobežots. Izņemot ekonomiskos datus, kas tika izmantoti, lai pamatotu argumentāciju un apliecinātu korelāciju, reti publicētos paziņojumus plašsaziņas līdzekļos, kā arī publiski pieejamos pārskatus, šajā pētījumā analizētā procesa izpētei nepieciešamie dati lielākoties bija jāiegūst no 25 daļēji strukturētām dziļajām intervijām gan ar attiecīgo banku, gan valsts nacionālā līmeņa lēmumu pieņēmējiem. Papildus tika veiktas arī 4 ekspertu intervijas.

Analīzē izmantotie dokumenti un datu avoti sastāvēja no attiecīgajiem iekšējās un ārējās korespondences materiāliem par ES integrācijas jautājumiem, kas pieejami Finanšu ministrijas arhīvā, Latvijas Bankas un attiecīgo pētījumā iekļauto banku ikgadējiem publiskajiem pārskatiem, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas, Ārvalstu investoru padomes Latvijā un Latvijas Komercbanku asociācijas ziņojumiem un pārskatiem, kā arī plašsaziņas līdzekļu publikācijām, kas pieejamas laikrakstu un LETA arhīvos. Šie materiāli tika izmantoti, lai izsekotu attiecīgo ārvalstu banku klātbūtni, lomai, darbībām un ietekmei, Latvijai atrodoties iestāšanās Eiropas Savienībā procesā, kas risinājās periodā no 1995. līdz 2004. gadam.

Promocijas darbs sastāv no trim nodaļām: 1) Privātie aģenti eiropeizācijas procesā, kurā tiek aplūkoti teorētiskie aspekti; 2) Eiropeizācijas aģentu izpētes metodes, kurā aplūkota metodoloģiskā argumentācija; un 3) Privāto ārvalstu banku īstenotā Latvijas eiropeizācija, kurā tika veikta Latvijas piemēra empīriskā analīze. Visas trīs sastāv no vairākām apakšnodaļām, kas detalizēti izklāstītas to attiecīgajās nodaļās turpmākā tekstā.

Akadēmiskais nozīmīgums un pētnieciskā novitāte

Eiropas Savienības paplašināšanās ir bijusi un joprojām būs aktuāla izpētes un teorētiskās modelēšanas tēma (Schimmelfennig and Sedelmeier, 2005a), jo jaunu dalībvalstu iekļaušanas iespējamība joprojām ir augsta. Šajā promocijas darbā tika analizēta ES paplašināšanās aspekts un situācija konkrētajā valstī. Eiropēizācijas process, tika aplūkots no socioloģiskā institucionālisma (konstruktīvisma institucionālisma) viedokļa, izvirzot sešus konceptuālos kritērijus, lai analizētu potenciālos eiropēizācijas aģentus. Tad šis pētījums, izmantojot procesa izsekošanas metodi, aplūkoja ES izcelsmes ārvalstu privāto banku lomu un ietekmi uz Latvijas iestāšanās procesu ES un valsts eiropēizāciju. Šī pētījuma akadēmiskais pienākums bija pievērsties neatbildētajam jautājumam par privāto ekonomisko aktoru potenciālu funkcionēt kā eiropēizācijas aģentiem un veicināt politiskās un tiesiskās izmaiņas mērķa valstīs. Attiecīgi, ka privātie ārvalstu politiskie un ekonomiskie aktori var būt eiropēizācijas aģenti – *aktīvi par daļu no eiropēizācijas procesa uzskatīto standartu, normu un principu veicinātāji*.

Šis pētījums atšķiras no agrākiem pētījumiem, jo tā fokuss ir uz privātajiem ekonomiskajiem aktoriem kā izmaiņu veicinātājiem eiropēizācijas mērķa valstī, t.i., eiropēizācijas aģentiem. Tas ne tikai balstās uz socioloģiskā institucionālisma teorētisko pieeju attiecībā uz eiropēizācijas procesa skaidrojumu, bet *paplašina arī eiropēizācijas jēdzienu*, to iekļaujot starptautiskās politiskās ekonomikas disciplīnā. Lai pilnībā izmantotu socioloģiskā institucionālisma “racionālo pusi”, ir ļoti svarīgi ņemt vērā arī ekonomiskos argumentus. Eiropēizācijas jēdziens un socioloģiskais institucionālisms ļauj pievērsties tā dēvētajiem “ja” un “kā” jautājumiem, tikai daļēji sniedzot atbildes uz jautājumu “kāpēc”. Savukārt starptautiskās politiskās ekonomikas argumenti ļauj skaidrot “kāpēc” aspektu. Šī pētījuma kontekstā tie ļauj atbildēt uz jautājumiem – kāpēc ārvalstu privātās bankas rīkojas kā

eiropēizācijas aģenti un kāpēc eiropēizācijas mērķa valsts nacionālā līmeņa lēmumu pieņēmēji ir gatavi izpildīt prasības un ievērot nosacījumus.

Zināmā mērā līdzīgu socioloģiskā institucionālisma un politiskās ekonomikas aspektu savienojumu iepriekš ir veidojusi Reičela Epsteina (*Rachel Epstein*) attiecībā uz postkomunistiskās Eiropas banku sektora internacionalizāciju. Autore izvirzīja institūciju starptautiskās ietekmes teoriju, apgalvojot, ka “(..) lai ārējie ieteikumi vai nosacījumu izvirzīšana radītu plānoto rezultātu, tie ir jāpiedāvā noteiktā sociālajā kontekstā” (Epstein, 2008, 883). Tomēr R. Epsteinas trīs izstrādātās sociālā konteksta pazīmes, kas ietekmē varas vai nosacījumu izvirzīšanas uztveri, ir nepietiekamas, lai pilnībā izskaidrotu mijiedarbību starp finanšu sektora ārvalstu aktoriem un nacionālā līmeņa lēmumu pieņēmējiem. Tāpēc, lai definētu sešus eiropēizācijas aģenta noteikšanas kritērijus (skat., Attēls 1, Eiropēizācijas aģentu kapacitātes), disertācijā izmantoti arī citu socioloģiskā institucionālisma “starptautiskā spārņa” pārstāvju darbi.

Galvenais iedvesmas avots racionālisma argumentu jeb racionālisma kritēriju izmantošanai šajā pētījumā izstrādātajā konceptuālajā modelī ir Franka Šimelfeniga (*Frank Schimmelfennig*) darbā (2000), kā arī viņa un Ulriha Zēdelmajera (*Ulrich Sedelmeier*) rakstītais par 2004. gada ES paplašināšanās kārtā uzņemto valstu eiropēizāciju (2004, 2005). Šo abu eiropēizācijas teorētiku uzstādījumi sniedz vērtīgu ieskatu pazīmēs un īpašībās, kas bija ļoti svarīgas attiecībā uz ES projicēto kondicionalitāti periodā, kad tika veiktas iestāšanās sarunas ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm. Viņu izmantotā pieeja ļauj izprast specifiskos priekšnoteikumus, lai normu un principu pārņemšana notiktu efektīvi. Starp svarīgākajiem teorētiskajiem materiāliem, kas tiek izmantots kritēriju definēšanai, ir arī Heteres Grābes (*Heather Grabbe*) (2001, 2003, 2005) rakstītais par Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu eiropēizāciju, izmantojot kondicionalitāti (noteikumu izvirzīšanu). Viņas pētījums ļauj konceptualizēt ES

noteikumu izvirzīšanu un iegūt spēcīgus teorētiskos argumentus šajā pētījumā izstrādāto racionālās izvēles kritēriju atbalstam.

Piektais un sestais kritērijs ir izstrādāti, pamatojoties uz pētījumu par Eiropas valstu starptautisko socializēšanu, ko sarakstījis F. Šimelfenigs un kuras līdzautori ir Stefans Engerts (*Stefan Engert*) un Heiki Knobels (*Heiki Knobel*) (2006). Autori uz ES institūciju politiskās kondicionalitātes un socializēšanas varu raugās no strukturālisma viedokļa, kas ļauj definēt teorētiskos argumentus attiecībā uz eiropeizācijas aģentu socializēšanas stratēģijām un spējām. Visbeidzot vēl viens nozīmīgs teorētiskās ietekmes avots ir Džefrija Čekela (*Jeffrey T. Checkel*) (1999, 2001, 2005, Zürn and Checkel, 2005) rakstītais par argumentētās pārliecināšanas un socializēšanas mehānismiem, kas palīdz pamatot un definēt starptautiskās socializēšanas argumentus no mērķa valsts lēmumu pieņēmēju sociālās un psiholoģiskās ietekmēšanas vektoru un taktikas veidu skatupunkta.

Jāpiemin, ka ekonomisko aktoru kā politisko aģentu, t.i., ārvalstu privāto banku kā Latvijas Republikas eiropeizētāju analīze ir veikta saskaņā ar Sjūzenas Streindžas (*Susan Strange*) (1996, 1998a, 1998b) starptautiskās politiskās ekonomikas argumentiem par finanšu tirgu un finanšu aktoru lomu, kā arī politisko un ekonomisko ietekmi attiecībā uz modernajām valstīm. Papildus teorētiskā materiāla izpētei tika veikta arī izsmeļoša akadēmisko publikāciju par eiropeizācijas procesu un jēdzienu analīze, īpaši pievēršoties Roberta Lādreha (*Robert Ladrech*) (1994, 2009, 2010), Taņas A. Bērcelas (*Tanja A. Börzel*) (1999, 2003, 2011), Bērcelas un Tomasa Rises (*Thomas Risse*) (2000, 2003, 2009), Rises (2009), kā arī Rises, Marijas Grīnas Koulesas (*Maria Green Cowles*) un Džeimsa A. Kaporaso (*James A. Caporaso*) (2001) un Kristofa Knila (*Christoph Knill*) (2001) un Knila un Dirka Lemkūla (*Dirk Lehmkuhl*) (1999) rakstītajam par eiropeizācijas konceptuālajām pazīmēm, tās vektoriem, mehānismiem un jaunā institucionālisma metodoloģisko pieeju šim fenomenam.

Šis pētījums izdalās no esošās akadēmiskās literatūras tieši socioloģiskā institucionālisma jomā. Skatījums uz privātajiem aktoriem kā eiropeizācijas veicinātājiem, sekmētājiem (aģentiem) ir visbūtiskākais jauninājums eiropeizācijas jēdziena un eiropeizācijas procesa izpētē. Turklāt pētījums sniedz arī **jaunu konceptuālo modeli** eiropeizācijas aģentu analīzei. Tajā tiek definēti seši kritēriji, kas aktoru padara par eiropeizācijas aģentu. Socioloģiskajā institucionālismā un eiropeizācijas izpētē “aģentu aspekts ir pašsaprotams, jo ES institūcijas ievieš noteikumus, un attiecīgi tas netiek atsevišķi izdalīts” (Schimmelfennig, 2018). Noteikumu pārnese ir eiropeizācijas procesa analīzes centrālais objekts. Un gandrīz bez izņēmumiem attiecīgā izpēte ir bijusi velīta publiskajiem eiropeizācijas aģentiem, t.i., Eiropas Komisijai, Eiropas Savienības Tiesai vai ES dalībvalstu politiķiem un birokrātiem.

Privāto aktoru kā eiropeizācijas aģentu aspekts ir bijis nepietiekami analizēts. Viens no retajiem gadījumiem, kad akadēmiskajā literatūrā tiek minēts šis aspekts, ir, piemēram, kad Hetere Grābe savā vispusīgajā pētījumā “ES pārveidojošā vara” (*The EU's Transformative Power*) atsaucas uz privātā sektora aktoriem saistībā ar ES stingro un maigo politikas pārņemšanas veidu Centrāleiropā un Austrumeiropā, norādot, ka “CAE valstu privātais sektors pārņēma ES praksi to iekšējā tirgū pastāvošās konkurences (efektivitātes ieguvumi, tehnoloģiju pārnese) vai ES tirgos pastāvošās konkurences (produktu un procesu standarti) dēļ” (Grabbe, 2005, 58-59, tabula 3.1). Autore nepārprotami norāda, ka privātie ekonomiskie aktori gūst papildu priekšrocības no ES normu pārņemšanas valsts iekšienē, bet viņa uz tiem neraugās kā šo standartu un principu ieviešanas veicinātājiem. Turklāt attiecībā uz politisko ietekmi H. Grābe norāda, ka “ārvalstu tiešo investīciju izpēte vedina uz domu par “mācību procesu”, bet tas ir ļoti grūti izmērāms (...), [jo] ietekme ir atkarīga no sektora un konkurences veida un intensitātes” (Grabbe, 2005, 59). Šī pieņēmuma kontekstā disertācijā ir veikta ārvalstu kapitāla investoru lomas analīze, lai

pierādītu to kā eiropeizācijas aģentu lomu un ietekmi. Privāto aktoru kā eiropeizācijas aģentu aspekta izpēte ir tikusi skarta Aleksa Vorlija (*Alex Warleigh*) rakstā par vietējām nevalstiskajām organizācijām kā pilsoniskās sabiedrības eiropeizācijas aģentiem. Autors savā rakstā secināja, ka resursu trūkuma, elitārās iekšējās vadības un tā fakta, ka “(..) NVO atbalstītāji patiesībā nevēlas uzņemties šādu lomu” (Warleigh, 2010, 635), dēļ, NVO nedarbojas kā spējīgi pilsoniskās sabiedrības eiropeizētāji.

Papildus tam, ka šis ir pirmais pētījums, kurā analizēts privāto ekonomisko aktoru kā eiropeizācijas aģentu aspekts, un tikai otrais pēc Epsteinas (2008), kurā tiek pētīta mijiedarbība starp eiropeizācijas procesu un CAE valstu finanšu sektoru internacionalizāciju un attiecīgi privātajiem eiropeizācijas aģentiem, šim pētījumam piemīt arī *empīriskā novitāte*. Tas pievieno jaunu skatījumu uz Latvijas iestāšanās procesu Eiropas Savienībā un tās eiropeizāciju no Latvijas lēmumu pieņēmēju, politiķu un institūciju skatupunkta, kā arī analizē ES izcelsmes ārvalstu privāto banku lomu Latvijā pirms tās iestāšanās ES. Pētījums papildina arī praktiskās politikas un teorētisko pētījumu klāstu, starp kuriem kā svarīgākie minami: vispusīgais pārskats Žanetas Ozoliņas un Tāļa Tisenkopfa (2005) vadībā sagatavotajā publikācijā “Latvija eiropeizācijas krustceļos”, *Providus* pētnieku izstrādātais pētījums pirms (Svendsen, 2004) un īsi pēc Latvijas iestāšanās ES (Akule, 2007), kā arī pētījumi, kuros iekļautas nodaļas jeb Latvijas gadījuma analīze saistībā ar tādām tēmām kā Baltijas valstu pilsonisko sabiedrību eiropeizācija (Spurga, 2007), CAE valstu politisko partiju eiropeizācija (Walecki, 2007), jauno ES dalībvalstu ekonomiskās politikas eiropeizācija (Kostadinova, 2007), minoritāšu aizsardzības politiku eiropeizācija (Tugdar, 2014), Latvijas pētniecības politika (Tönismann and Muizniece, 2016), ārvalstu palīdzības eiropeizācija (Timofejevs Henriksson, 2014), seksuālo minoritāšu tiesību eiropeizācija (Pelz, 2016) un svarīgākais – etniskās politikas izmaiņas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs (Kelley, 2006). Promocijas

darba ieguldījums esošajā akadēmiskajā literatūrā ir padziļinātā Latvijas lēmumu pieņēmēju un finanšu sektora eiropeizācijas analīze. Vienlaikus būtu jāpiemin, ka ir pieejams ievērojams pētījumu klāsts par vispārējo Igaunijas, Latvijas un Lietuvas integrācijas procesu Eiropas Savienībā atsevišķi vai kopā, kā daži no svarīgākajiem jānorāda šie: “Eiropas Savienība un Baltijas valstis: pārvaldības veidu izmaiņas” (*The European Union and the Baltic States: Changing Forms of Governance*) (Jacobsson, 2010a), Petera van Elsvēga (*Peter Van Elsuwege*) (2008) vispusīgā analīze par Baltijas valstu iestāšanos vai arī Vello Petai (*Vello Pettai*) un Jana Zeļonkas (*Jan Zielonka*) (2003) vadībā sagatavotā grāmata par monumentālajām izmaiņām, pārejot no postkomunisma uz ES paplašināšanos, vai arī Viljara Vēbela (*Viljar Veebel*) (2012) raksti par ES pozitīvo kondicionalitāti Baltijas valstīs. Tomēr nevienā no šiem darbiem nav sniegta banku sektora lomas empīriskā analīze.

Latvijas banku sektora stāvoklim iestāšanās Eiropas Savienībā kontekstā ir veltīta gan akadēmiskās, gan pētnieciskās jomas uzmanība, bet gandrīz bez izņēmumiem tikai ekonomikas vai ekonomikas vēstures disciplīnās. Nozīmīgākie darbi, kuros cita starpā vai ekskluzīvi Latvijas iestāšanās ES izpētei pievērsušies autori Latvijā, ir Jura Vīksniņa un Innas Šteinbukas rediģētais rakstu krājums “Latvija ceļā uz XXI gadsimtu” (*Latvia Entering the XXIst Century*) (2000), jaunākais vispusīgais izdevums Gata Krūmiņa vadībā par Latvijas tautsaimniecības vēsturi (2017) un pētījums par Eiropas Savienības ekonomiskās politikas ietekmi uz Latviju (Dovlabekova, Eteris and Zelmenis, 2008). Visi šie materiāli kopā ar Martina Adāla (*Martin Adahl*) analīzi (2002) kļuva arī par šīs disertācijas svarīgākajiem datu un konceptualizāciju avotiem. Būtu jāpiemin arī, ka pētījumi par Baltijas valstu finanšu un ekonomisko attīstību iestāšanās ES kontekstā ir pieejami arī Latvijas Bankas, Starptautiskā Valūtas fonda un Pasaules Bankas pārskatos, tostarp par postpadomju valstu tirdzniecības globalizāciju un Baltijas panākumiem diversifikācijā (Broadman, 2005) vai

vispārīgo postpadomju valstu ekonomisko atkopšanos (Kolodko, 2000). Pretēji ekonomikas disciplīnā veiktajai pētniecībai promocijas darbā bankas un finanšu sektors tiek aplūkots no starptautiskās politiskās ekonomikas un eiropeizācijas perspektīvas. Atšķirībā no ekonomikā veiktajiem pētījumiem, šī disertācija nodarbojas ar bankām un finanšu sektoru no starptautiskās politiskās ekonomikas un eiropeizācijas perspektīvas, bet vienlaicīgi atšķiras no Denisa Kvinna (*Dennis P. Quinn*) un Karlas Inklanā (*Carla Inclan*) raksta (1997) par politiskiem motīviem valsts atvēršanai ārvalstu finanšu kapitālam, jo tas neietver eiropeizācijas aspektu.

Tādējādi no teorētiskā viedokļa šis pētījums paplašina eiropeizācijas jēdziena piemērošanu, iekļaujot to arī starptautisko attiecību un starptautiskās politiskās ekonomikas disciplīnās, kā arī sniedz papildu teorētisko argumentāciju un konceptuālo modeli, ko varētu turpmāk piemērot citu valstu un to eiropeiskās integrācijas pieredzes analīzē. Ņemot vērā, ka iepriekš nav ticis veikts neviens vispusīgs sociālo zinātņu pētījums par ārvalstu banku politisko lomu kādā no trim Baltijas valstīm, šī analīze papildina nelielo pētījumu apjomu konkrēti par Latviju un sniedz jaunus empīriskos materiālus gan par Latvijas ekonomisko, gan politisko integrāciju Eiropas Savienībā.

Šī disertācija ir arī *praktiska nozīme mūsdienu skatījumā*. Latvijas pieredze joprojām piedāvā mācības citām valstīm, kuras tiecas uz dalību ES. Latvijas pirmspievienošanās situācija nebija unikāla, un privāto ekonomisko dalībnieku nozīmes izpratne un iesaistīšanās ar tām ir būtiska pašreizējām un potenciālajām kandidātvalstīm. Kamēr Eiropas Savienības paplašināšanās nav beigusies un ir vēl valstis, kas vēlas pievienoties organizācijai un uzsākt eiropeizācijas procesu, Latvijas pieredze ir noderīga. Šajā situācijā šī disertācija ļaus saprast praktiskos aspektus, kas saistīti ar ārvalstu privāto ekonomisko aģentu iesaistīšanos, pievienoto vērtību sadarbībai ar viņiem un savstarpējās mijiedarbības ceļiem.

Visbeidzot, šīs disertācijas rezultāti ir tikuši prezentēti trijās starptautiskajās zinātniskajās konferencēs:

1) 2017. gada 23. novembrī starptautiskajā konferencē *Ist Riga Readings in Social Sciences* (RRSS) par tēmu “Pilsoniskā sabiedrība, nevienlīdzība un izmaiņas pēc krīzes” (*Civic society, inequality and post-crisis transformations*) Rīgā, Latvijā;

2) 2017. gada 27.-29. novembrī MIRDEC sestajā starptautiskajā sociālo zinātņu akadēmiskajā konferencē (*MIRDEC-6th International Academic Conference on Social Sciences*) Lisabonā, Portugālē; un

3) 2018. gada 12.-13. jūlijā UACES Absolventu foruma 2018. gada konferencē (*UACES Graduate Forum Conference 2018*) Katoļu universitātē Lēvenā, Beļģijā.

Šīs disertācijas pētnieciskie rezultāti ir tikuši publicēti akadēmiskajos izdevumos latviešu valodā: 1) Bukovskis, K. 2018. Ziemeļvalstu privāto banku ietekme uz Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā procesu no 1995. līdz 2004. gadam. *Zinātniskie raksti: 2017. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas. Politika un tiesības*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 53–60; un 2) Bukovskis, K. 2017. Privātie aģenti eiropēizācijas procesā. *Zinātniskie raksti: 2016. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Politika*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 45–56.

1. PRIVĀTIE AĢENTI EIROPEIZĀCIJAS PROCESĀ

Tradicionāli eiropeizācijas jēdziens tiek ekskluzīvi attiecināts uz procesiem, kas aptver tiešu mijiedarbību ar ES institūcijām un tiesību sistēmu. No šīs pieejas izriet galvenā problēma, kas neļauj veikt pilnīgāku eiropeizācijas fenomena analīzi, proti, akadēmiskajā literatūrā eiropeizācija tradicionāli tiek saprasta un analizēta no ES un nacionālo valstu, to publisko institūciju vai iedzīvotāju mijiedarbības skatupunkta. Kā skaidro Taņa A. Bērcela un Diāna Panke (*Diana Panke*): “Viens eiropeizācijas izpētes virziens analizē to, kā dalībvalstis veido ES politiskās programmas, politiku un sabiedrisko iekārtu, savukārt otrs fokusējas uz to, kā ES izraisa valstu iekšējās pārmaiņas” (Börzel and Panke, 2013, 116). Šis process iekļauj divus aktoru tipus: publiskos un privātos, katrs no kuriem var tik tālāk sadalīts attiecīgi ekonomiskajos un politiskajos aģentos (skat., 1. tabulu).

1. tabula

Eiropēizācijas aģentu klasifikācija

Eiropēizācijas aģenti			
Publiskie		Privātie	
Politiskie (Eiropas Komisija, Dalībvalstis, Eiropas Parlaments u.c.)	Ekonomiskie (Eiropas Centrālā banka, Eiropas Investīciju banka u.c.)	Politiskie (ES atbalstošās nevalstiskās organizācijas, individuālie lobisti, pan-Eiropas pilsoniskā sabiedrība)	Ekonomiskie (uzņēmumi, individuālie komersanti, privātās banka)

Akadēmiskajā literatūrā privāto aktoru eiropeizācija un to loma citu aktoru eiropeizācijā gandrīz bez izņēmumiem tiek skatīta tikai politisko partiju analīzes griezumā, lai gan pieminams ir arī Aleksa Vorlija (2001) skatījums uz

nevalstiskajām organizācijām kā valsts pilsoniskās sabiedrības eiropeizācijas aģentiem. Ekonomiskie aktori un ekonomiskie sektori literatūrā tiek analizēti vienīgi kā eiropeizācijas mērķi, kā vienības, kas tiek eiropeizētas. Privātie politiskie un ekonomiskie aktori nav publiskie aktori, t.i. valsts vai Eiropas Savienības institūcijas, kurām piemīt spēja uzspiest saistošas prasības par specifisku principu ieviešanu vai rīcību no nāciju valstu vai organizāciju puses. Ir pieņemts, ka privātie aktori nevar izdarīt identisku juridisko spiedienu, kāds piemīt starptautiskajām publiskajām institūcijām un nacionālo valstu institūcijām. Bet, ja eiropeizācijas process tiek saprasts tikai kā tieša mijiedarbība starp Eiropas Savienības iestādēm un partneriem, novārtā tiek atstāts tas, ka privātie dalībnieki, jo īpaši uzņēmumi, var būt arī eiropeizācijas veicinātāji. Tādējādi šajā nodaļā veiktajā teorētiskajā diskusijā, tiek noteikti un nodalīti eiropeizācijas procesa aģenti, kā arī tiek izvirzītas prasības, lai aktors būtu uzskatāms par aģentu.

Eiropeizācijas process nav tikai institucionāli tiesiska normu pārņemšana. Tas ir arī socializācijas process un process, kas rada Eiropas Savienības dalībvalstu un kandidātvalstu iekšējās izmaiņas. Promocijas darbā galvenais analītiskais uzsvars tiek likts uz aģentu aspektu – t.i., vai aģenti var veicināt un īstenot tādu pašu ietekmi uz mērķa valsts nacionālo lēmumu pieņēmējiem kā publiskie eiropeizācijas aģenti. Šajā nodaļā tika analizēta iespēja attiecināt eiropeizācijas procesu un eiropeizācijas aģentu funkcijas uz privātajiem politiskajiem un ekonomiskajiem aktoriem.

Šīs nodaļas pirmo divu daļu (Teorētiskās un metodoloģiskās pieejas eiropeizācijai; un Eiropeizācijas definīcijas un vektori) mērķis bija pievērsties šīs disertācijas pirmajai hipotēzei, t.i., atbildēt uz jautājumu, vai privātie aktori var būt eiropeizācijas aģenti. Savukārt šīs nodaļas trešajā daļā (Privāto eiropeizācijas aģentu nosacījumu izvirzīšanas un socializācijas spējas) tika pārbaudīta otrā hipotēze, t.i., sniegta atbilde uz jautājumu, vai privātajiem ekonomiskajiem

aktoriem teorētiski piemīt kondicionalitātes un socializēšanas spējas, kas nepieciešamas, lai tie funkcionētu kā eiropeizācijas aģenti. Nodaļas sākumā tiek veikta eiropeizācijas jēdzienu un galvenajām teorētiskajām un metodoloģiskajām pieejām analīze, kas tiek izmantotas šī procesa skaidrošanai. Tiek analizētas eiropeizācijas definīcijas un vektori privāto aģentu aspekta kontekstā. Nodaļas noslēgumā tiek aplūkots socioloģiskais institucionālisms kā teorētiskais pamatojums, īpaši pievēršoties kondicionalitātes un stratēģiskās socializēšanas aspektiem un definējot sešus Eiropeizācijas aģenta kritērijus.

Disertācijā tika teorētiski secināts, ka ar ekonomiskajiem un/vai finanšu resursiem apveltītie aktori var projicēt kondicionalitāti un veikt nacionālā līmeņa lēmumpieņemēju socializēšanu mērķa valstī. Ārvalstu uzņēmumu intereses ir ne tikai ekonomiskas, bet arī politiskas. Tas ir, tādi privātie ekonomiskie aktori kā kompānijas, korporācijas, individuālie uzņēmumi un bankas ir ieinteresēti saprotamos un prognozējamos darbības noteikumos un savu investīciju aizsardzībā no ar tirgu nesaistītiem faktoriem, piemēram, atsavināšanas, likuma varas (tiesiskuma) trūkuma, diskriminējošas attieksmes tirgū utt. Privātajiem ekonomiskajiem eiropeizācijas aģentiem piemīt patiesa interese par mērķa valsts ekonomiskās un politiskās vides nostiprināšanu ilgtermiņa iesaistīšanās vārdā un tāpēc, ka tās baidās no potenciālajiem finanšu zaudējumiem, šai videi degradējoties. To var uzskatīt par galveno atšķirību starp privātajiem politiskajiem eiropeizācijas aģentiem, piemēram, nevalstiskajām organizācijām vai politiskajām partijām, un privātajiem ekonomiskajiem eiropeizācijas aģentiem.

Spēja izvirzīt nosacījumus ir izšķiroši svarīgs elements valstu, kas nav ES dalībvalstis, eiropeizācijā, bet šī spēja atšķiras privāto politisko aģentu, piemēram, nevalstisko organizāciju un politisko partiju, un privāto ekonomisko aģentu, piemēram, banku, pakalpojumu sniedzēju vai preču ražotāju, starpā. Tas ir, privātajiem politiskajiem aģentiem ir nepieciešama aizmugure, savukārt

privātie ekonomiskie aģenti paši var nodrošināt savus ekonomiskos resursus un tādējādi ieviest nosacījumus izmaiņu īstenošanai. Pateicoties saviem resursiem, privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti var darboties kā ietekmīgi eiropeizācijas veicinātāji. Kaut arī privātie ekonomiskie aģenti negarantē pašu dalību Eiropas Savienībā, tie var sniegt ārvalstu tiešās investīcijas. Šis faktors nereti ir kārdinošs valstīm, kurām nepieciešama ekonomikas kapitalizācija. Ticamība attiecībā uz solījumu izpildi un konkurētspējīgas atlīdzības sniegšanu par izmaiņu veikšanu ir centrālais aspekts, kas raksturo privāto eiropeizācijas aģentu spēju projicēt kondicionalitāti eiropeizācijas mērķa valstīs.

Tika secināts, ka privātie dalībnieki pareizos apstākļos un ar atbilstošām spējām ir piemēroti būt par nosacījumu noteicējiem un ES normu veicinātājiem. Tas ir ne tikai tāpēc, ka tieši tiktu prasītas iekšpolitiskas izmaiņas mērķa valstī, bet arī caur šo valstu nacionālo institūciju socializēšanu. Atkarībā no eiropeizācijas aģenta veida, t.i., publiskā/privātā, ekonomiskā/politiskā, vietējā/ārzemju, arī aģentu kapacitātes atšķiras. Publiskajiem aģentiem, neatkarīgi no tā, vai tie ir politiski vai ekonomiski (piemēram, starptautiskās finanšu iestādes), teorētiski ir vislielākā kapacitāte, ņemot vērā to nosacījumu un mijiedarbību politiski un juridiski saistošu raksturu. Tādējādi akadēmiskajā literatūrā viņi ir gandrīz tikai kā vienīgie eiropeizācijas aģenti.

Tajā pašā laikā attiecībā uz privātiem eiropeizācijas aģentiem lielākās nosacījumu izvirzīšanas spējas piemīt ekonomiskajiem aģentiem, ņemot vērā to finanšu resursus. Privātie ārvalstu ekonomiskie eiropeizācijas aģenti, piemēram, bankas, starptautiskie uzņēmumi vai pat individuālie uzņēmēji, teorētiski var izmantot gan nosacījumu izvirzīšanas, gan socializācijas spējas. Sešu kritēriju kopums, kas tika izstrādāts šajā nodaļā, definē saturu nosacījumu izvirzīšanas un socializācijas spējām, lai aktors būtu efektīvs eiropeizācijas aģents (sk. 1. attēlu, Eiropeizācijas aģentu kapacitātes). Proti, šī teorētiskā analīze veica arī pirmo soli, kas bija nepieciešama, lai pierādītu šīs disertācijas otro hipotēzi. Pēc tam,

kad ir noskaidrots, ka privātie dalībnieki teorētiski var būt eiropeizācijas aģenti, un tiem ir spējas par tādiem būt, šī disertācija turpināja šo konceptuālā modeļa piemērošanu, lai analizētu ārvalstu privāto ekonomisko aģentu lomu – konkrēti ES izcelsmes banku lomu Latvijas eiropeizācijā.

1. attēls

Eiropaizācijas aģentu kapacitātes

2. EIROPEIZĀCIJAS AĢENTU IZPĒTES METODES

Socioloģiskais institucionālisms un promocijas darbā izvēlēta teorētiskā pieeja ir sarežģīti savā ontoloģiskajā pozīcijā, jo tiek atzīta gan racionālā (reālisma), gan konstruktīvistu (relatīvisma, sociālā) ontoloģija. Tas ir, socioloģiskais institucionālisms un iepriekšējā nodaļā eiropeizācijas aģenta noteikšanai izstrādātie kritēriji pieņem, ka lēmumu pieņemšanā pastāv gan racionālās izvēles teorijas elementi, gan attiecību sociālā konstruēšana, gan arī ideju loma. Būtiskā atšķirība ir tāda, ka socioloģiskajā institucionālismā un šajā disertācijā tiek mēģināts izskaidrot ideju pārmainīšanu, pamatojoties uz iesaistīto pušu interesēm un uzskatiem. Tādējādi šajā pētījumā tiek izmantotas divas argumentāciju kopas jeb loģikas, ko izstrādājuši jaunā institucionālisma pārstāvji Džeimss Dž. Mārčs (*James G. March*) un Johans P. Olsens (*Johan P. Olsen*) un, proti, seku loģika un atbilstības loģika. Pirmā ietver aktoru un aģentu racionālā rīcībā balstīto interešu maksimālu īstenošanu, savukārt otrā uzsver uz noteikumiem un vērtībām balstītu uzvedību, ko ierobežo citu pušu piekrišana (March and Olsen, 1989, 1998a).

Lai iegūtu labāku skaidrojumu, šajā pētījumā tiek pielietota racionālās un sociālās ontoloģijas kombinācija. Socioloģiskajā institucionālismā un šajā disertācijā pielietotās kognitīvisma un racionālisma sintēzes kontekstā ir nepieciešams atzīt, ka normas un principi, kaut arī sociāli konstruēti un pārveidoti, no metodoloģisko mērķu viedokļa pastāv kā novērojami fenomeni. Šai pamatotības teorijas (*foundationalist*) nostājai attiecīgi ir nepieciešams piemērot epistemoloģiskā racionālisma pieeju, kas savukārt pētījumā ļauj veikt hipotēžu pārbaudi un cēloņsakarības noteikšanu. Turklāt socioloģiskā institucionālisma pārstāvju pētījumi tradicionāli analizē to, kā tiek strukturētas eiropeizācijā iesaistīto pušu savstarpējās attiecības, savukārt šī disertācija fokusējas tieši uz aģentu aspektu viņu īstenojamā izpētē.

Šajā promocijas darba nodaļā tika definēti procesa izsekošanas metodoloģiskie principi, pētot privātos eiropeizācijas aģentus, kā arī identificēti galvenie datu avoti un datu apstrādes principi. Šī pētījuma pirmā apakšnodaļa (Procesu izsekošanas metodoloģija uz aģentu-centrētā pētījumā) kalpoja, lai analizētu procesu izsekošanas metodoloģiju. Savukārt otrajā apakšnodaļā (Dati Latvijas eiropeizācijas pētīšanai) aplūkotas pētniecības metodes, t.i., datu vākšana, datu avoti un datu apstrādes principi tālākai izpētei. Šajā nodaļā izstrādātie procesu izsekošanas metodes principi un Latvijas pieredzes analīze šīs disertācijas trešajā nodaļā ļāva pārbaudīt konceptuālo modeli.

Metodoloģiski pētījumā tika izmantota procesa izsekošanas metode, lai noteiktu cēloņsakarību starp privāto ārvalstu banku darbību un Latvijas eiropeizāciju. Procesu izsekošana ir svarīga metode kvalitatīvai pētniecībai un situācijas analīzei, kas ļauj izdarīt cēloņsakarības novērojumus un izšķirt neatkarīgos, atkarīgos un ietekmējošos (*intervening*) mainīgos. Procesu izsekošanas tehnika atbilda šīs disertācijas vajadzībām un mērķiem, jo ļāva pārbaudīt teorētisko pamatu, konceptuālo modeli, kas tika izstrādāts iepriekšējā nodaļā.

Procesu izsekošanas metodika ļauj disertācijai izpētīt un secināt ne tikai par trešo hipotēzi – ka ES izcelsmes privātās ārvalstu bankas izmantoja savas nosacījumu izvirzīšanas un socializēšanas spējas eiropeizējot Latviju, bet arī izdarīt vispārīgus secinājumus par konceptuālā modeļa pielietojamību eiropeizācijas privāto aģentu izmeklēšanai. Proti, privātos ekonomiskos aktorus, piemēram, ārvalstu bankas, var uzskatīt par eiropeizācijas aģentiem, ja procesa izsekošanas metode atklāj un apstiprina ietekmējošos mehānismus, t.i., sešus eiropeizācijas aģentu kritērijus. Katrs no sešiem kritērijiem, kas izstrādāti iepriekšējā nodaļā, kalpoja par šī pētījuma cēloņu mehānismiem (sk. 2. tabulu, Pētījuma shēma).

Pētījuma shēma

Cēloniskais stāvoklis (X)	ES izcelsmes ārvalstu privāto banku mijiedarbība ar Latviju tās pievienošanās periodā ES no 1995. līdz 2004. gadam	
Cēloniskais mehānisms (ietekmējošo mehānismu secība)	Ietekmējošais mehānisms 1	Skaidri noteiktu apstākļu klātbūtne ir redzama ES izcelsmes privāto banku darbībā.
	Ietekmējošais mehānisms 2	Latvijas lēmumu pieņēmējiem ir svarīgi iegūt apjomīgos un nozīmīgos labumus pēc nosacījumu izpildes.
	Ietekmējošais mehānisms 3	Banku draudu un solījumu ticamība ir klātesoša, jo tās var saglabāt zemas kopējās iesaistīšanās izmaksas; tās ir gatavas nesniegt labumu, ja kritēriji nav izpildīti; tās piedāvā unikālus un ļoti konkurētspējīgus ieguvumus, lai izvairītos no savstarpējas nosacītības; un tās spēj pārliecināties par prasību izpildi.
	Ietekmējošais mehānisms 4	Spēja uzvarēt vietējos veto spēlētājus - ietekmīgu lobistus un politiskās institūcijas, kas darbojas pret Latvijas eiropeizāciju
	Ietekmējošais mehānisms 5	Kontaktu intensitāte un aktīvā socializācija ir redzama, jo bankas ir izveidojušas intensīvu sociālo mijiedarbību ar lēmumu pieņēmējiem mērķa valstī un ieguvušas īpašu lomu, kā arī aktīvi izmanto pārliecināšanas un sabiedriskā atbalsta (<i>social reinforcement</i>) stratēģijas, piemēram, atalgojot, sodot un atbalstot Latvijas lēmumu pieņēmējus.
	Ietekmējošais mehānisms 6	Ir novērojama sekošana ar saviem principiem un mentālā atbilstība – bankas ievēroja augstākus kvalitātes principus, ko pašas veicināja, kā arī to, ka principi, ko tās veicināja, atbilda jau esošajām vērtībām un izpratnei Latvijā.
Iznākums (Y)	Ārvalstu privātās bankas ir eiropeizācijas ekonomiskie aģenti.	

Promocijas darbā izmantotie informācijas avoti galvenokārt ir intervijas, bet arī dokumenti un sekundārā literatūra. Intervijas ar jautājumiem, kas balstās uz šiem kritērijiem, kļuva par galveno datu avotu analīzei, jo izvēlētas bankas un to pārstāvji ir uzskatāmi par pārmaiņu aģentiem. Tika veiktas 25 intervijas ar “Hansabanka/Swedbank”, “Unibanka/SEB”, “Merita/Nordea”, “Nord/LB” pārstāvjiem, kā arī Latvijas valsts pārvaldes institūciju un Latvijas Bankas

pārstāvjiem, kuri visi periodā no 1995. gada līdz 2004. gadam bija attiecīgo institūciju amatpersonas, locekļi valdēs vai nozīmīgi lēmumu pieņēmēji. Intervijas palīdzēja gūt secinājumus un argumentus par to, kas motivēja un virza banku pašizpratni un attiecīgi to uzņēmējdarbības aktivitātes un principus. Intervēto valsts pārvaldes pārstāvju vidū ietilpst agrākie ārlietu ministri, finanšu ministri, ministru prezidenti, ministru prezidentu un prezidentu padomnieki, agrākās Finanšu ministrijas un Ārlietu ministrijas augsta līmeņa amatpersonas, kā arī agrākie īpašo uzdevumu ministri ar ES integrāciju saistītajos jautājumos, tiem pārstāvēt dažādas politiskās partijas. Divās intervijās tika intervētas Latvijas Bankas augsta līmeņa amatpersonas un papildus tika veiktas četras konsultatīvās intervijas ar banku sektora ekspertiem. Intervijas ar amatpersonām un ministriem sniedza skaidrojumu par politiskās iesaistīšanās līmeni, ārvalstu kapitāla nozīmību, attiecīgo banku izvirzītajām prasībām, kā arī banku lomu Latvijas ES integrācijas procesā kopumā. Papildus tika veiktas arī 4 ekspertu intervijas.

Līdztekus pētīto banku gada pārskatiem, tika izmantoti arī Latvijas Bankas un Latvijas Republikas Finanšu ministrijas ziņojumi un statistika, kā arī Latvijas Finanšu un kapitāla tirgus komisijas sagatavotie ziņojumi; arhīvu dokumenti no Latvijas Republikas Finanšu ministrijas un Ārvalstu investoru padomes Latvijā, un Latvijas Bankas un Latvijas Finanšu un kapitāla tirgus komisijas ziņojumi, kā arī plašsaziņas līdzekļos (īpaši LETA arhīvos) pieejamie publiskie paziņojumi. Visbeidzot, tika izmantoti arī dati par ārvalstu banku tirgus daļām, uzkrātajiem portfeļa ieguldījumiem pret IKP uz vienu iedzīvotāju, banku kapitalizāciju, izmaiņām akciju īpašumā un izsniegto kredītu apjomu.

3. PRIVĀTO ĀRVALSTU BANKU ĪSTENOTĀ LATVIJAS EIROPEIZĀCIJA

Abās pirmajās nodaļās tika izvirzīts un analizēts konceptuāls eiropeizācijas privāto aģentu izpētes modelis, un noteikts, ka procesa izsekošanas metode ir labākā pieeja, lai pētītu konkrēti Latvijas eiropeizāciju, ko veica privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti ES izcelsmes ārvalstu privāto banku veidolā. Šīs trešās, nodaļas mērķis bija sniegt papildu argumentus otrajai hipotēzei un pārbaudīt trešo hipotēzi. Šajā trešajā nodaļā tika secināts, vai Latvijas valsts ir pieņēmusi ES dalībvalstu privāto ārvalstu banku atbalstītos principus un politiku gan pragmatisko interešu dēļ, gan tādēļ, ka tām piemita Latvijas lēmumu pieņēmējiem līdzīga vispārējā kultūras un ideoloģiskā pieeja. Nodaļā arī tika secināts, vai un kāpēc ārvalstu banku kapitāls veicināja Latvijas dalību ES.

Šīs trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā tika analizēta banku sektora un ārvalstu kapitāla strukturālā nozīme valsts ekonomikā, otrajā daļā tika sniegts skaidrojums par situāciju un attīstības procesiem, Latvijai virzoties uz ES, un Latvijas banku sektoru pirms pieteikuma iesniegšanas dalībai ES, savukārt trešajā daļā tika analizēta attiecīgo ārvalstu banku loma Latvijā laikā no 1995. līdz 2004. gadam.

Tika secināts, ka Latvijas lēmumu pieņēmēji bija gatavi sadarboties ar ES izcelsmes ārvalstu bankām, un ka savstarpējai sadarbībai bija veicinoša ietekme uz Latvijas eiropeizāciju un vispārējo valsts integrāciju Eiropas Savienībā. Kā tika apgalvots darba trešajā hipotēzē, privātās ārvalstu bankas izmantoja savas nosacījumu izvirzīšanas un socializēšanas spējas, lai padarītu Eiropēzētu Latviju. Detalizētāks trešās hipotēzes pierādījumu izklāsts ir pieejams šī kopsavilkuma sadaļā „Secinājumi”.

Tikmēr kopumā tika secināts, ka novērotajām bankām ne tikai bija skaidra izpratne par apstākļiem, kas nepieciešami, lai ienāktu Latvijas tirgū, bet tās tos

darīja zināmus arī Latvijas lēmumu pieņēmējiem un palīdzēja īstenot izmaiņas. Kapitāla pieplūdums no bankām Latvijai bija būtisks, jo tajā laikā nebija pieejami alternatīvi avoti līdzīgā apjomā ne vietējā, ne starptautiskā mērogā. Visbeidzot, novērotās bankas sadarbojās ar publiskajiem aģentiem, tostarp Eiropas Komisiju, sekmējot Latvijas panākumus un pieņemot lēmumus par investīciju izvērsanu Latvijā. Latvijas lēmumu pieņēmēju attieksme bija vērsta uz iestāšanos Eiropas Savienībā un ES normu pieņemšanu, sevišķi attiecībā uz likuma varas (tiesiskuma) un labas pārvaldības principu stiprināšanu. Līdz ar to novēroto banku socializācijas process bija atbalstošs gan tehniskā, gan dažkārt publiskā līmenī.

Ir skaidrs, ka Latvijas lēmumu pieņēmēji un iegādāto banku darbinieki bija atvērti sadarbībai ar Zviedrijas, Somijas un Vācijas bankām, pamatojoties uz vispārējo mentālo atbilstību un atvērtību eiropeizācijas normām Latvijas sabiedrībā. Vienlaikus normu, vērtību un principu pieņemšana nebūtu bijusi iespējama bez aktīvas socializēšanas, politiskā atbalsta un politiskām vadlīnijām uzņēmumiem, kas samazinājās pēc tam, kad Latvija kļuva par konkurentu 2004. gada 1. maijā (Birkavs, 2017).

Tādējādi divdesmit gados, kad notikusi Ziemeļvalstu banku operāciju paplašināšana mazajā Baltijas valstī, ārvalstu banku sektora un valsts iekšējo lēmumu pieņēmēju sadarbība ir piedzīvojusi gan kāpumus, gan kritumus. Šīs sadarbības pašos pirmajos gados Latvija ar entuziasmu sagaidīja kapitāla pieplūdumu, pārņēma *acquis communautaire* un mācījās no Ziemeļvalstu partneriem, vēlāk pēc pievienošanās ES izveidojās saspringta konkurence starp ārvalstu un vietējām bankām, savukārt vēlākās finanšu un ekonomikas krīzes periodā bija nepieciešama cieša savstarpējā sadarbība, lai saglabātu savstarpējo atkarību.

SECINĀJUMI

Eiropēizācijas process ir atbildīgs par vienu no unikālākajām transformācijām cilvēces vēsturē. Process, kas ietver nacionālajai valstij un tās sabiedrībai relatīvi svešu normu un principu pārņemšanu kā priekšnoteikumu dalībai pārnacionālā organizācijā, ir pretrunā ar klasisko nacionālās valsts suverenitātes, neatkarības un autonomijas izpratni, kā arī klasiskā reālisma pieņēmumiem par starptautiskajām attiecībām. Tajā pat laikā eiropēizācijas procesā ir iesaistītas pragmatiskās intereses un aprēķini, ko veikuši gan attiecīgās ārējās prasības pieņemošās un ārējām saistībām piekrietošās valsts līderi un lēmumu pieņēmēji, gan eiropēizācijas aģenti. Promocijas darbā veiktā analīze pamato, ka eiropēizācijas aģenti ir ne tikai publiskie aktori, bet tie var būt arī privātie aktori. Tika konstatēts, ka privātie ekonomiskie eiropēizācijas aģenti, kuru rīcībā ir finanšu resursi, var darboties kā ietekmīgi eiropēizācijas veicinātāji.

Šajā disertācijā, aplūkojot aģentu aspektu eiropēizācijas procesā, kā arī privāto ekonomisko aktoru lomu un ietekmi eiropēizācijas procesā un Latvijas eiropēizācijā, tika savākti arī jauni empīriskie materiāli un iegūta jauna izpratne par Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai, kā arī par Latvijas finanšu un banku sektora attīstību. Visbeidzot šajā disertācijā tika definēts un testēts inovatīvs konceptuālais modelis, kas izmantojams turpmākā eiropēizācijas izpētē. Papildus šiem akadēmiskajiem ieguldījumiem šis pētījums ir ļāvis palielināt vispārīgo izpratni par privāto banku interesēm un darbībām ārvalstīs, kā arī loģiku un argumentāciju, kas modernajā ekonomikā virza gan bankas, gan valstu valdības.

Eiropēizācijas jēdziens kombinācijā ar starptautiskās politiskās ekonomikas aspektiem no socioloģiskā institucionālisma teorētiskās perspektīvas ir ļāvis izanalizēt Latvijas Republikas eiropēizācijas procesa pieredzi periodā no 1995. līdz 2004. gadam un izvirzīt precīzus secinājumus par Latvijas teritorijā nepārtraukti funkcionējošo Zviedrijas, Vācijas un Somijas

banku lomu. Latvijas vietējo banku pārņemšana un to operāciju paplašināšana tika īstenota, cieši sekojot attīstības procesiem valstī un tās ceļam uz iestāšanos Eiropas Savienībā. Turklāt, kā norādīja intervētie politiķi, amatpersonas un attiecīgo banku pārstāvji, kā arī pārstāvji no banku sistēmas kopumā, pats Eiropas Komisijas lēmums atbalstīt Latvijas lūgumu par dalību ES bija cieši saistīts ar lobiju, ko jo īpaši īstenoja Zviedrijas publiskās institūcijas kopā ar Zviedrijas finanšu sistēmas pārstāvjiem. Pats Zviedrijas, Somijas un Vācijas uzņēmēju raidītais signāls par gatavību palielināt savu klātbūtni Baltijas valstīs un konkrēti Latvijā, bija spēcīgs arguments par labu Latvijas eiropēizācijas turpināšanai ilgtermiņā, jo bankas interesēja risku mazināšana jaunajā tirgū.

Privāto ekonomisko eiropēizācijas aģentu galvenās intereses ietver ne tikai maksimālu peļņas palielināšanu, bet arī savu ilgtermiņa investīciju nodrošināšanu. Tas īpaši attiecas uz bankām, kas privātpersonām uz vairākām desmitgadēm izsniedz ilgtermiņa aizdevumus, piemēram, hipotekāros kredītus. Patī *acquis communautaire* un tādu ES vērtību kā tiesiskuma ievērošana un laba pārvaldība pārņemšana kļuva par svarīgiem veidojošajiem elementiem, lai Latvija transformētos par atbilstošu un daudzsoļošu ES dalībvalsti. Tādējādi bankas izmantoja savus ekonomiskos un politiskos resursus, lai panāktu izmaiņas uzņēmējdarbības kultūrā – pārņemot *acquis*, Latvijas uzņēmējdarbības vide tika padarīta līdzīgāka videi, kas pastāvēja jau esošajās ES dalībvalstīs. Tās bija gatavas nodrošināt, ka ne tikai to uzņēmējdarbība tiek īstenota prognozējamā, politiski un ekonomiski stabilā vidē, kurā to investīcijas un darbības aizsargā funkcionējoša juridiskā un tiesu sistēma, ko vada likuma vara, nevis korupcija un institūciju jeb autoritārā vara. Ārvalstu bankas ir ieinteresētas saglabāt finanšu sistēmas stabilitāti un sistēmas kvalitatīvo aktīvus, lai izvairītos no domino efekta, masveida finanšu līdzekļu izņemšanas no bankām un lieliem satricinājumiem.

Visbeidzot leģitīmas, labi veidotas un prestižas bankas ir ieinteresētas strādāt banku sistēmā, kurā nenotiek pretlikumīgas darbības un netiek veicināta noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas. Visi šie principi savienojumā ar valsts vispārējās uzņēmējdarbības kultūras un vides transformāciju ir svarīgi faktori no ilgtermiņa investoru skatupunkta. Moderno valstu, īpaši mazo, gadījumā ārvalstu tiešo investīciju piesaiste valsts ekonomikā ir izšķiroši svarīga. Promocijas darbā veiktā analīze liecina, ka eiropeizācija nav idealistisks process. Tas ir pragmatisks process gan no mērķa valsts, gan aģenta perspektīvas. Eiropeizācijas aģentus virza to pragmatiskās intereses uzlabot vidi, pamatot savu politisko pozīciju un esību, kā arī nodrošināt sadarbību un ietekmi, darbojoties potenciālajās ES dalībvalstīs.

Ir jāpatur prātā, ka, lai aģents spētu izvirzīt nosacījumus lēmumu pieņēmējiem, tā rīcībā būtu jāatrodas ievērojamam vēlamā resursa vai atalgojuma apjomam. Kā aplūkots promocijas darba un šī kopsavilkuma trešajā nodaļā, valsts un ekonomikas funkcionēšanai izšķiroši svarīgo resursu saraksta galvgalī atrodas finanšu resursi, tādēļ bankas, kuru rīcībā ir spējas un zināšanas, lai organizētu un nodrošinātu kapitāla pieplūdi, ir būtiski procesa aģenti. Tomēr, par spīti banku kapacitātei, tās nevar uzskatīt par vienīgo eiropeizācijas veicēju. Turklāt to pienesumu Latvijas eiropeizācijā ir grūti izmērīt, jo bankas nedarbojās vienas pašas. Eiropeizācijas aģenti reti darbojas vieni paši, jo procesā ir iesaistīti vairāki aģenti. Šis aspekts sasaucas ar šī pētījuma centrālo pieņēmumu, t.i., ka eiropeizācijas publiskie aģenti nav vienīgie, kas ir būtiski šajā procesā. Eiropeizācijas process zināmā mērā ir visaptverošs fenomens, kurā izmaiņas vienā sektorā ietekmē visas sistēmas, visas valsts funkcionēšanu. Attiecīgi prasības pieņemt noteiktus instrumentus vai likumdošanu vienmēr nozīmē politisku procesu, kas ietver dažādus aktorus, tostarp citas privātās ekonomiskās un politiskās struktūras. Tādējādi, kaut arī eiropeizācijas process ir ticis plaši pētīts, pamatojoties uz dažādām teorētiskajām un metodoloģiskajām pieejām, un

ir kļuvis par vienu no fundamentāliem jēdzieniem akadēmiskajā un profesionālajā literatūrā, tā kontekstā vēl joprojām ir pieejams būtisks potenciāls, ko turpmāk attīstīt.

Šis ved pie secinājuma, ka teorētiskās un empīriskās izpētes laikā apstiprinājās visas trīs hipotēzes. *Pirmā hipotēze*, ka privātie aktori var būt eiropeizācijas aģenti, tika pierādīta pirmajā nodaļā, kurā tika konstatēts, ka par šo jautājumu trūkst akadēmiskās literatūras, bet nepastāv neviens teorētiskais arguments, kas neļautu uzskatīt, ka privātie aktori spēj funkcionēt kā eiropeizācijas aģenti. Turklāt jauni akadēmiskie pētījumi par privāto eiropeizācijas aģentu jautājumu ir vairāk nekā apsveicami un nepieciešami. Teorētiskā analīze parāda, ka socioloģiskā institucionālisma pieeja ļauj koncentrēties ne tikai uz strukturālo mijiedarbību, bet arī aģenta aspektu. Aģenta lomas uzsveršana ļauj efektīvi analizēt eiropeizācijas procesa gan kognitīvās, gan materiālās puses. Mūsdienā eiropeizācijas pētnieki apvieno aktoru racionālo motivāciju ar naratīviem un ideju sistēmu, kas ļauj izskaidrot pārmaiņas politiskajos procesos. Turklāt eiropeizācijas procesa teorētiskās definīcijas un vektori var viegli ietvert arī privāto aģentu aspektu.

Eiropas integrācijas process ir sarežģīta parādība, kas saista gan valsts, gan privātus dalībniekus, lai radītu pārmaiņas gan pašmājās, gan ārzemēs. Koordinācija un mijiedarbība, lai atvieglotu pārmaiņas, notiek ne tikai procesa izejas posmā, bet arī ievades posmā. Un šeit ir tas, kur debatēs un sarunās iesaistās privātie aģenti, tostarp ekonomiskie. Privātie ekonomiskie aģenti izplata savas intereses, tostarp normatīvās izpratnēs un vērtībās. Ieteikumi un prasības, ko viņi publiski izpauž masu medijos vai institucionāli, tiešā sadarbībā ar amatpersonām, definēt to normatīvu pārmaiņu politisko aģentu raksturu. Tāpēc ir svarīgi, lai aģents spētu veicināt pārmaiņas, nevis tas, vai aktors ir publisks vai privāts.

Otrā hipotēze, ka aktoram, lai tas būtu efektīvs eiropeizācijas aģents, ir jāpiemīt divām spējām: kondicionalitātes jeb nosacījumu izvirzīšanas spējai un socializēšanas spējai, tika apstiprināta divos soļos. Pirmais solis bija teorētiskā izpēte. Socioloģiskā institucionālisma pieeja un īpaši Franka Šimelfeniga darbs palīdzēja noteikt kritērijus, kas ir izšķiroši svarīgi, lai aktoru uzskatītu par eiropeizācijas aģentu. Aktoram ir jāspēj radīt izmaiņas mērķa valstī. Un izmaiņas var radīt, ja politiskajai vai ekonomiskajai struktūrai ir nozīmīgi ekonomiskie vai politiskie resursi, kas to padara svarīgu eiropeizācijas mērķa valsts lēmumu pieņēmēju acīs. Taču spēja izvirzīt nosacījumus nav pietiekams izmaiņu avots, ja nepastāv aktīva iesaistīšanās personiskā līmenī. Tādējādi spēja socializēt, būt klātesošam un uzklausītam arī ir ļoti svarīga, lai aktors spētu funkcionēt un tiktu uztverts kā eiropeizācijas aģents.

Abas spējas (nosacījumu izvirzīšanas un socializēšanas) teorētiskiem un izpētes mērķiem sadalīja sešos kritērijos (sk. 1. attēlu skaidrojumam). Tajā nosacījumu izvirzīšanā tikai izdalīti četri kritēriji: 1) skaidru nosacījumu klātbūtne; 2) pēc nosacījumu izpildes piedāvāto labumu apmērs un nozīmīgums; 3) draudu un solījumu uzticamība: 3a) spēja saglabāt zemas iesaistes izmaksas, 3b) gatavība nenodrošināt ar labumu, ja kritēriji netiek izpildīti, 3c) spēja piedāvāt unikālu un augsti konkurētspējīgus labumus, lai izvairītos no paralēliem piedāvājumiem, un 3d) spēja noteikt, vai prasības tiek izpildītas; 4) spēja izaicināt un pārspēt iekšpolitiskos veto spēlētājus: ietekmīgas lobija grupas un politiskās institūcijas, kuras iestājas pret eiropeizāciju.

Savukārt socializēšanas spēja sastāv no diviem kritērijiem. Pirmā (un piektā kopumā) ir 5) kontaktu intensitāte un aktīvā socializēšana, kas sastāv no diviem apakškritērijiem: 5a) intensīvas sociālās mijiedarbības ar mērķa valsts lēmumu pieņēmējiem nodibināšana un specifiskas lomas ieņemšana, un 5b) aktīva pārliecināšanas un sabiedriskā atbalsta stratēģiju (piem., atalgošana, sodīšana un atbalstīšana) izmantošana attiecībā uz eiropeizācijas mērķa valsti.

Otrais (un sestais kopumā) ir 6) sekošana sevis virzītajiem principiem un mentālā atbilstība, kas sastāv no diviem apakškritērijiem: 6a) sekošana augstākas kvalitātes principiem un 6b) principi atbilst iepriekš izveidotām vērtībām un izpratnēm mērķa valstīs.

Lai gan konceptuālais modelis šajā disertācijā tika pārbaudīts uz ārvalstu privātajiem ekonomikas pārstāvjiem, ir sagaidāms, ka tas būs piemērojams arī citiem eiropeizācijas aģentiem, neatkarīgi no tā, vai tie ir privāti vai publiski, politiski vai ekonomiski. Un ir skaidrs, ka privātie dalībnieki pareizajā situācijā un ar pietiekamiem resursiem ir spējīgi būt nosacījumu izvirzītāji un ES normu veicinātāji. Vislielākās nosacījumu izvirzīšanas iespējas ir ekonomiskajiem aģentiem, ņemot vērā tiem pieejamos finanšu resursus. Pamatojoties uz šo loģiku, šajā disertācijā tika analizēta ārvalstu privāto banku loma Latvijas iestāšanās ES laikā, pieņemot, ka ES izcelsmes ārvalstu bankas veicināja normatīvas izmaiņas Latvijā. Otrais solis, lai pierādītu otro hipotēzi, bija empīrisks pētījums, izmantojot procesa izsekošanas metodi, kā aprakstīts disertācijas un šī kopsavilkuma otrajā nodaļā. Visi seši kritēriji un visi apakškritēriji skaidri iezīmējas, lai gan divu apakškritēriju izpilde bija nedaudz mazāk izteikta: „5b) aktīva pārliecināšanas un sabiedriskā atbalsta stratēģiju izmantošana attiecībā uz eiropeizācijas mērķa valsti”, un “6a) sekošana sevis virzītajiem principiem”. Līdz ar to var secināt, ka šajā pētījumā izstrādātais konceptuālais modelis izturēja pirmo empīrisko testu.

Trešā hipotēze, ka ES izcelsmes privātās ārvalstu bankas izmantoja savas nosacījumu izvirzīšanas un socializēšanas spējas, lai eiropeizētu Latviju, tika apstiprināta, izmantojot procesa izsekošanas metodi disertācijas trešajā nodaļā. Visi seši teorētiskie kritēriji (ietekmējošie mehānismi), kas tika pārbaudīti attiecībā uz ES izcelsmes privāto ārvalstu banku īstenotās Latvijas eiropeizācijas piemēru, tika atzīti par klātesošiem. Secinājumi attiecībā uz trešo hipotēzi un šī

pētījuma empīriskajiem pierādījumiem ir jāapkopo nedaudz detalizētāk. Vairāki no šiem secinājumiem kalpo arī kā praktiskas dabas rekomendācijas.

Pētījuma gaitā tika secināts, ka eiropeizācijas aģenti skaidri pauda savu ieinteresētību Latvijas dalībā ES, kā arī banku sektora tiesiskā ietvara uzlabošanā, pretlikumīgo vai “aizdomīgo” uzņēmējdarbības modeļu mazināšanā. ES izcelsmes ārvalstu bankas kā priekšnosacījumu savai ienākšanai Latvijas tirgū izvirzīja banku sistēmu uzraugošo institūciju un šīs sistēmas spēju pilnveidi, ES normu efektīvāku pārņemšanu ar finanšu institūcijām saistītajos sektoros un aktīvu likuma varas (tiesiskuma) un labas pārvaldības iedibināšanu. Prasību izpilde balstījās uz Latvijas politiku pragmatiskajiem aprēķiniem, ka ne tikai pati dalība ES, bet arī liela apjoma ārvalstu tiešo investīciju pieplūdums bija absolūti nepieciešams kā papildus mehānisms Latvijā īstenojamajai finanšu sektora stabilizācijai pēc 1995. gada banku krīzes. Tā rezultātā Latvijas lēmumu pieņēmēji atradās spēcīgā pozīcijā un bija apņēmības pilni uzlabot tiesisko ietvaru, uzņēmējdarbības kultūru un vispārīgo sistēmu, lai pielāgotos lielo ārvalstu banku vajadzībām. Latvijas lēmumu pieņēmējiem bija politiskā griba pielāgoties nosacījumiem. Un ārvalstu bankas bija spējīgas raidīt nepārprotamus signālus izpildīt solījumus tikai gadījumā, ja Latvija īstenoja attiecīgās prasības. Skaidrā korelācija starp Latvijas iestāšanās sarunām, ES normu pārņemšanu un pētījumā ietvertu Zviedrijas, Somijas un Vācijas banku aktivitāti kombinācijā ar ļoti zemajām tirgus analīzes izmaksām un ciešo sadarbību starp attiecīgajām nacionālajām publiskajām institūcijām un Eiropas Komisiju nolika bankas ideālā pozīcijā, lai tās spētu izpildīt savus solījumus nosacījumu izpildes gadījumā.

Vērā ņemamu alternatīvu nosacījumu izvirzīšanas spēju trūkums no Krievijas un citu NVS valstu puses šo situāciju pastiprināja vēl vairāk. Vietējo konkurentu pārspēšana un veto spēlētāju izkonkurēšana bija viegli paveicama, jo valsts pārvaldes institūcijas attiecībā uz ES dalībvalstu banku ienākšanu Latvijā bija ļoti pozitīvi noskaņotas. Kapitāla, pieredzes un tehnoloģiju trūkums kopā ar

lēmumu pieņēmēju vēlmi neitralizēt atsevišķu vietējo dalībnieku nevēlamo ietekmi radīja situāciju, kurā privātās ārvalstu bankas no Zviedrijas, Somijas un Vācijas spēja piedāvāt konkurētspējīgāku un kārdinošāku priekšlikumu, neskatoties uz prasībām un nosacījumiem, kuri tika izvirzīti kopā ar šo piedāvājumu. Tādējādi ir skaidri secināms, ka ES izcelsmes ārvalstu bankām kā privātajiem ekonomiskajiem eiropeizācijas aģentiem bija vērā ņemama kondicionalitātes projicēšanas spēja. To rīcībā esošo finanšu un personāla resursu dēļ bankas ir ietekmīgi aktori, kas veicināja veicināt vērtību, standartu un principu ieviešanu.

Līdzīga, bet grūtāk identificējama, ir privāto ekonomisko aktoru spēja socializēt. Šajā kontekstā būtu jāņem vērā, ka uzņēmumi var sliekties ieņemt piesardzīgu attieksmi pret atklātu iesaistīšanos politiskajos jautājumos, ja vien tie nevēlas izdarīt tīšu spiedienu. Banku neiesaistīšanās tiešajā lobijā vai pat interešu konfliktos savas darbības veikšanas laikā, veido daļu no labas pārvaldības un likuma varas principiem, kas savukārt veido daļu no principiem, kas jāpārņem, lai iestātos ES. Promocijas darbā veiktā analīze parādīja, ka ārvalstu privātajām bankām ir pietiekami liela socializēšanas spēja, kas tiek īstenota, izmantojot tiešo mijiedarbību, savu pozitīvo tēlu, tehniskos padomus, apmācības un zināšanas, ko tās sniedz gan valsts pārvaldes amatpersonām, gan vietējo pārņemto banku darbiniekiem. Mijiedarbības un aktīvās socializēšanas intensitāte, pateicoties tuvajai saskarsmei ar lēmumu pieņēmējiem, tika galvenokārt uzturēta, sadarbojoties ar Latvijas Komercbanku asociāciju un Ārvalstu investoru padomi Latvijā, kā arī tieši mijiedarbojoties ar Finanšu ministrijas un Latvijas Bankas vidējā līmeņa amatpersonām. Turklāt bankas, pamatojoties uz savu pieredzi un zināšanām, ieguva arī noteiktu lomu *acquis* un banku sektora tiesiskā ietvara pārņemšanā.

Tāpat bankas, izmantojot institucionālos un personīgos kontaktus ar kolēģiem citās valstīs, aktīvi īstenoja “sabiedriskā atbalsta” stratēģijas.

Vienlaikus banku nostāja Latvijas publiskajā diskursā tika pausta reti, īpaši pirmajos gados pēc ienākšanas Latvijas tirgū. Šī zemā aktivitāte plašsaziņas līdzekļos ir skaidrojama ar nevēlēšanos zaudēt potenciālos klientus un partnerus, kritikai vai atbalstam kļūstot pārlietu intensīvam. Savukārt no metodoloģiskā ietvara aspekta 5a) apakškritērijs ir uzskatāms par klātesošu.

Visbeidzot sestais kritērijs jeb otrs kritērijs socializēšanas spējas kategorijā jeb “6) sekošana sevis virzītajiem principiem un mentālā atbilstība” arī bija novērojams ES izcelsmes banku rīcībā. Apakškritērija attiecināmība tomēr bija apstiprināma, kaut arī šī pētījuma ietvaros veiktajās intervijās tika pausta noteikta kritika un paškritika par to, vai pašas bankas vienmēr ievēroja savus sludinātos kvalitātes principus. Savas darbības laikā Latvijā bankas kopumā ievēroja likuma varas (tiesiskuma) principu un banku darbības standartus. Visbeidzot, principi, normas un standarti, ko pētījumā ietvertās bankas atbalstīja un veicināja, kopumā atbilda Latvijas lēmumu pieņēmēju, uzņēmēju un sabiedrības jau esošajām vērtībām un principiem, tādēļ viņu darbības noteica ne tikai tiesiskās, politiskās un ekonomiskās sistēmas rietumnieciskošanas un modernizēšanas viliņajums, bet arī demokrātiskās sistēmas, labas pārvaldības un darba ētikas principu atzīšana par saviem.

ES izcelsmes privātās ārvalstu bankas vēlējas eiropeizēt Latviju gan materiālo interešu dēļ, gan arī tāpēc, ka nevēlējās kļūt par daļu no banku sistēmas ar sliktu reputāciju un tēlu. No praktiskā viedokļa raugoties, tirgi un vides, kurās darbojas bankas, var negatīvi ietekmēt to kredītreitingus un vispārējo kompānijas tēlu. Savukārt kredītreitingu pasliktināšanās nozīmē augstākas starpbanku kredītu cenas un intensīvāku uzraudzību no valsts pārvaldes iestāžu puses. Tādējādi ES izcelsmes bankas, īpaši no tādām valstīm kā Zviedrija, kurās banku darījumu nacionālie standarti ir pat augstāki nekā ES standarti, bija un joprojām ir ieinteresētas, lai Latvija rīkotos saskaņā ar likuma varu un labākajiem starptautiskajiem standartiem. Balstoties uz šo, būtu spekulatīvi prognozēt, vai

konkrētās izpētē ietvertās bankas būtu ieinteresētas rīkoties pret Latvijas eiropeizāciju un Latvijas pievienošanos “četrām brīvībām”, jo šādas varbūtības pamatojumam trūkst empīrisko pierādījumu.

Cita spekulācija būtu analizēt, vai situācija un Latvijas eiropeizācijas ceļš būtu citāds bez ES valstu privāto banku klātbūtnes. Šajā disertācijā tika izvirzīts apgalvojums, ka bankas nepārprotami veicināja eiropeizācijas procesu, bet ir nepieciešami tālāki pētījumi par citām ES valstīm un valstīm ārpus ES, lai konstatētu, vai ārvalstu kapitāls tajās ir spēlējis tādu pašu lomu. Viens no analīzei piemērotiem gadījumiem varētu būt Moldovas Republika vai atsevišķas Rietumbalkānu valstis.

Abas šīs spekulācijas meklē atbildes uz to, vai Latvijas eiropeizācijas process un rietumu kapitāla pieplūdums bija cieši saistīti procesi, kur abas puses - Latvijas lēmumu pieņēmēji un novērotās ārvalstu bankas - bija ieinteresētas savstarpējā sadarbībā saskaņā ar „spēles noteikumiem”, ko norādīja un pieprasīja bankas. Nav skaidrs, vai ES bankas masveidā iesaistītos un ienāktu Latvijā un pārējās divās Baltijas valstīs, ja valstis nebūs ES dalībvalstis un tās neeiropeizētos. Taču pragmatiskā loģika liek domāt, ka tām būtu bijusi ierobežota klātbūtne, ierobežota izvēršanās tirgū un ierobežots skaits operāciju Latvijā, kā arī tās nebūtu kļuvušas par strukturāli nozīmīgām bankām, ja valsts nebūtu pārņēmusi *acquis communautaire*. Visbeidzot, kā liecina arī vairāki šajā disertācijā aplūkotās sekundārās literatūras piemēri, ārvalstu bankām ar ES izcelsmi bija tendence rīkoties ar tādu pašu stratēģiju kā citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs un Dienvideiropas valstīs pirms to iestāšanās Savienībā. Nav pamata uzskatīt, ka Baltijas valstis un konkrēti Latvija bija izņēmums.

Lai šai situācijai rastu risinājumu, ir būtiski atcerēties, ka eiropeizācija ir aģentu virzīts process. Attiecīgi kondicionalitātes jeb nosacījumu izvirzīšanas iedarbīgums pēc iestāšanās ES ir ļoti atkarīgs no eiropeizācijas aģentu noteikumu izvirzīšanas un socializēšanas spējām. Tas ir, izzūdot sākotnējām spējām, to vietā

jānāk jaunām. Eiropas Komisijai ir divas galvenās ietekmes spējas: Eiropas Savienības budžeta līdzekļu sadalīšana un sankciju ieviešana. Eiropas Komisija valstis un uzņēmumus var iesūdzēt Eiropas Tiesā un sodīt par atbilstības nenodrošināšanu. Tā kā valstis pēc iestāšanās ES saņem no tās finansējumu, kas var būt ļoti svarīgs to ekonomiskajam sniegunam, tās parasti nav ieinteresētas riskēt. Savukārt no socializēšanas spējas viedokļa publiskie eiropeizācijas aģenti ir vairāk iesaistīti, pateicoties ES līmeņa lēmumu pieņemšanas procesam un ES pastāvošajam sadarbības tīklam. Taču abos gadījumos vienbalsības princips lēmumu pieņemšanā sliecas šīs spējas mazināt, jo dalībvalstīm ir iedarbīgs pretošanās resurss.

Tāpēc ir jāpatur prātā, ka ne tikai publiskie eiropeizācijas aģenti, bet arī privātie ekonomiskie aģenti turpina būt ietekmīgi arī pēc valsts pievienošanās Eiropas Savienībai. Privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti var joprojām izvirzīt nosacījumus, ja to rīcībā ir resursi un ekonomiskās ietekmes spēja. Un kā šis promocijas darbs demonstrē investīciju loģikas un peļņas gūšanas vēlmes dēļ, privātie ekonomiskie eiropeizācijas aģenti var pat pakāpeniski palielināt savu klātbūtni un ietekmi gadu gaitā. Atrašanās liela investora un valsts ekonomikai vitālu resursu turētāja pozīcijā ļauj aktoriem saglabāt savu lomu kā izmaiņu un eiropeizācijas aģentiem. Konkrētajā gadījumā, bankas kā strukturālie ekonomiskie aktori ar ilgtermiņa investīcijām un riskiem sliecas iestāties par prognozējamu, godīgu un pat prestižu vidi, kurā strādāt. Vienlaikus šo mērķi nevajadzētu pārvērtēt, jo privātie ekonomiskie aģenti primāri sliecas rīkoties atbilstoši biznesa loģikai. Politiskās loģikas ievērošana ir cieši saistīta ar uzņēmējdarbības interesēm. Visbeidzot privāto aģentu nosacījumu izvirzīšanas spējas nevajag arī pārvērtēt, jo to rīcība var tikt iegrožota ar nacionālās vai starptautiskās likumdošanas palīdzību.

Visi aspekti, kas šajā disertācijā ir apskatīti saistībā ar bankām, ir būtiski arī citu ārvalstu uzņēmumu un vietējo uzņēmēju kontekstā. Tie meklē politisko

stabilitāti, tiesisko un fiskālo piesardzību, un kā lieli investori varētu potenciāli rīkoties kā eiropeizācijas aģenti. Teorētiskā līmenī racionālās intereses uzlabot situāciju valstī, kurā tās darbojas vai ir gatavas darboties, un tīšā vai netīšā socializācija, ko tās veic, mijiedarbojoties ar lēmumu pieņēmējiem, ļautu deduktīvi secināt, ka arī lauksaimnieku organizācijas, rūpnieki, arodbiedrības un citi ietekmīgi ekonomiskie aktori varētu funkcionēt kā eiropeizācijas aģenti. Vienlaikus tas ir turpmāko pētījumu uzdevums pievērsties, pirmkārt, jautājumam, vai citas uzņēmējdarbības struktūras Latvijas vai jebkuras citas eiropeizācijas procesā esošas valsts gadījumā atbilst eiropeizācijas aģenta kritērijiem, un, otrkārt, jautājumam, vai šie aktori ir rīkojušies un vai rīkojas kā eiropeizācijas aģenti. Tādējādi šī pētījuma mērķiem izveidotais teorētiskais modelis varētu būt turpmāk piemērojams un pārbaudīts uz citiem potenciālajiem ekonomiskajiem vai politiskajiem eiropeizācijas aģentiem.

Tādējādi, būtu jāmin vēl daži uz turpmāko akadēmisko izpēti attiecināmi aspekti par konceptuālo ietvaru, kas tika izveidots šī pētījuma mērķiem. Var droši teikt, ka kritērijus var izmantot, un tie ir jāturpina pārbaudīt ne tikai attiecībā uz ārvalstu aģentiem, bet arī vietējiem aģentiem. Turpmākie pētījumi var būt gan par eiropeizāciju vispārīgi, gan par konkrētu vērtību veicināšanu, piem., tikai labas pārvaldības vai likuma varas (tiesiskuma) principu sekmēšanu. Šo veicināšanu var veikt gan valsts, gan privātie aktori dažādos pasaules reģionos, piem. Austrumu partnerības vai Vidusāzijas valstīs. Īpašos gadījumos, ārvalstu privātie aģenti, īpaši ekonomiskie, var pat uzturēt eiropeizācijas procesu, kad oficiāla sadarbība ar valsts aģentiem ir problemātiska. Konceptuālo modeli varētu izmantot, lai izskaidrotu eiropeizācijas panākumus vai neveiksmi šajos reģionos vai esošajās vai potenciālajās kandidātvalstīs.

Turklāt, veicot atbilstošus pielāgojumus, šo konceptuālo ietvaru varētu izmantot arī, lai skaidrotu tematiskos un aktuālos jautājumus, piemēram, valstu pozīciju saistībā ar Ekonomisko un monetāro savienību un Eiropas Savienības

nākotni kopumā. No akadēmiskā skatupunkta šis ietvars ļauj pilnveidot resursu jeb finanšu diplomātijas analīzes aspektu diplomātijas pētniecībā, īpaši kā daļu no ekonomiskās diplomātijas. Nav apšaubāms, ka visaptveroša salīdzinošā dažādu ārvalstu finanšu institūciju ietekmes, dažādu ātrumu, kādā katra valsts atveras ārvalstu finanšu investoriem, un attiecīgo korelāciju ar eiropeizācijas procesiem analīze paver iespējas dziļākai tā izpratnei.

Visbeidzot, šī disertācija sniedz gan praktiskus, gan akadēmiskus ieguvumus, aplūkojot Latvijas pieredzi. Un tas padara to tikpat aktuālu, kā tas bija pirms 15 gadiem. Tajā secināts, ka eiropeizācijas aģenti ir dažādi un ka nevienu spēcīgu dalībnieku nevajadzētu aizmirst vai nenovērtēt. Bet tās potenciāls un faktiskā aģentūra ir jāanalizē un jāpārbauda. Vienkāršākā izvēle turpmākai konceptuālā modeļa piemērošanai būtu tajās valstīs, kuras pašlaik vēlas pievienoties Eiropas Savienībai. Valstis, kas atrodas eiropeizācijas procesā, var mācīties no Latvijas pieredzes un no aspektiem, kuri tostarp ir atklāti šajā promocijas darbā. Eiropas paplašināšanās process un Eiropas vērtību, normu un principu izplatīšana citos pasaules reģionos joprojām ir būtiska ES darbības sastāvdaļa. No praktiskā ieteikuma viedokļa esošās un potenciālās ES dalībvalstis var uzzināt, cik svarīgi ir socializēties un atzīt eiropeizācijas normas par standartiem un principiem, un par daļu no modernizācijas un dzīves līmeņa uzlabošanas. Valsts iestādes var izmantot ietekmīgus ārvalstu dalībniekus, lai uzvarētu vietējos veto spēlētājus. Tikmēr ārvalstu ekonomikas aģenti var izmantot savu finansiālo kapacitāti, lai uzlabotu juridisko, kultūras un uzņēmējdarbības vidi, kurā viņi vēlas darboties, ierosinot un veicinot konkrētus vispārpieņemtus uzlabojumus un izmaiņas. No akadēmiskā viedokļa šī disertācijas konceptuālais modelis ir jāpiemēro pētījumos par kandidātvalstīm un potenciālajām kandidātvalstīm, kā arī aģentiem, kas šajās valstīs ir veikušas taustāmas pārmaiņas. Tāpat kā pats Eiropas eiropeizācijas process, arī šis konceptuālais modelis paver jaunas iespējas un telpu attīstībai.

PUBLIKĀCIJU SARAKSTS

Disertācijas rezultāti ir publicēti šādos akadēmiskajos izdevumos:

1. Bukovskis, K. 2018. Ziemeļvalstu privāto banku ietekme uz Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā procesu no 1995. līdz 2004. gadam. *Zinātniskie raksti: 2017. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas. Politika un tiesības*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 53–60.
2. Bukovskis, K. 2017. Privātie aģenti eiroleģislācijas procesā. *Zinātniskie raksti: 2016. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Politika*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 45–56.

BIBLIOGRĀFIJA

Šajā sarakstā ir iekļauti tikai būtiskākie avoti, kas minēti promocijas darbā un šajā kopsavilkumā. Lūdzu, skatiet pilno bibliogrāfijas sarakstu promocijas darba bibliogrāfijas sadaļā.

1. Ådahl, M. 2002. Banking in the Baltics - The Development of the Banking Systems of Estonia, Latvia and Lithuania since Independence. The Internationalization of Baltic Banking (1998–2002). In: *Focus on Transition*. Available from: https://www.oenb.at/dam/jcr:17d369d9-7a89-4e85-8a7e-d61b1e4a09c8/ft_20022_tcm14-1693.pdf [viewed 11.09.2018.].
2. Akule, D. 2007. The Europeanization of Latvia: Becoming good Europeans? *Providus*. Available from: http://providus.lv/article_files/1286/original/Akule_v1.pdf?1328603457 [viewed 11.09.2018.].
3. Baltic Export. 2012. Nepilnu 20 gadu jauna nozare. No: *Baltic Export*. Iegūts no: <http://balticexport.com/?article=nepilnu-20-gadu-jauna-nozare&lang=lv> [sk. 11.09.2018.].
4. Barisitz, S. 2002. The Emergence of Market-Oriented Banking Systems in Estonia, Latvia and Lithuania (1988–1997). *Focus on Transition*. 2, 84–106.
5. Birkavs, V. 10.10.2017. Author's personal interview in Riga.
6. Börzel, T. A. 1999. Towards Convergence in Europe? Institutional adaptation to Europeanization in Germany and Spain. *Journal of Common Market Studies*. 37(4), 576–577.
7. Börzel, T. A. 2003. How the European Union Interacts with its Member States. *HIS Political Science Series*. Vienna: Institute for Advanced Studies, 93. Available from: http://aei.pitt.edu/1049/1/pw_93.pdf [viewed 11.09.2018.].
8. Börzel, T. A. 2011. When Europe Hits ... Beyond Its Borders: Europeanization and the Near Abroad. *Comparative European Politics*. 9(4-5), 394–413.
9. Börzel, T. A. and Panke, D. 2013. Europeanization. In: *European Union Politics*. 4th ed. M. Cini and N.P.S. Borrigan, eds. Oxford: Oxford University Press, 115–125.
10. Börzel, T. A. and Risse, T. 2000. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. *European Integration Online Papers*. 4(15). Available from: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm> [viewed 11.09.2018.].
11. Börzel, T. A. and Risse, T. 2003. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. In: *The Politics of Europeanization*. K. Featherstone and C. M. Radaelli, eds. Oxford: Oxford University Press, 57–80.
12. Börzel, T. A. and Risse, T. 2009. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. Domestic Politics and Norm Diffusion in International Relations: Ideas do not Float Freely. *ResearchGate*. Available from: doi:10.1093/0199252092.003.0003 [viewed 11.09.2018.].
13. Broadman, H. G. 2005. *From Disintegration to Reintegration: Eastern Europe and the Former Soviet Union in International Trade*. Washington: The World Bank.
14. Checkel, J. T. 1999. Social Construction and Integration. *Journal of European Public Policy*. 6(4), 545–560.
15. Checkel, J. T. 2001. Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization*. 55(3), 553–588.

16. Checkel, J. T. 2005. International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework. *International Organization*. 59(04), 801–826.
17. Cowles, M. G., Caporaso, J. and Risse, T. 2001. Europeanization and Domestic Change: Introduction. In: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. M. G. Cowles, J. Caporaso and T. Risse, eds. Ithaca: Cornell University Press, 1–20.
18. Dovladbekova, I., Eteris, E. and Zelmenis, D. 2008. *Eiropas Savienības ekonomiskā politika un Latvija*. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte.
19. Elsuwege, P. V. 2008. *From Soviet Republics to EU Member States: A Legal and Political Assessment of the Baltic States' Accession to the EU*. Leiden: Brill.
20. Epstein, R. 2008. The Social Context in Conditionality: Internationalizing Finance in Postcommunist Europe. *Journal of European Public Policy*. 15(6), 880–898.
21. Grabbe, H. 2001. How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity. *Journal of European Public Policy*. 8(6), 1013–1031.
22. Grabbe, H. 2003. Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process. In: *The Politics of Europeanization*. K. Featherstone and C. M. Radaelli, eds. Oxford: Oxford University Press, 303–330.
23. Grabbe, H. 2005. *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
24. Jacobsson, B. 2010a. Europeanization and Organization Theory. In: *The European Union and the Baltic States. Changing Forms of Governance*. B. Jacobsson, ed. New York: Routledge, 21–37.
25. Kelley, J. G. 2006. *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*. Princeton: Princeton University Press.
26. Knill, C. 2001. *The Europeanisation of National Administrations: Patterns of Institutional Change and Persistence*. Cambridge: Cambridge University Press.
27. Knill, C. and Lehmkuhl, D. 1999. How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization. *European Integration Online Papers*. 3(7). Available from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.302746> [viewed 11.09.2018.].
28. Kolodko, G. W. 2000. *Globalization and Catching-Up: From Recession to Growth in Transition Economies*. Washington: International Monetary Fund.
29. Kostadinova, P. 2007. Europeanization of Economic Policy in the New Member States. In: *European Union Studies Association Tenth Biennial International Conference (17 May 2007)*. Montreal. Available from: <http://aei.pitt.edu/7942/1/kostadinova-p-05d.pdf> [viewed 11.09.2018.].
30. Krūmiņš, G. 2017. Laika posma raksturojums (1990-2004). No: *Latvijas tautsaimniecības vēsture*. G. Krūmiņš, red. Rīga: Jumava, 359–373.
31. Ladrech, R. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Journal of Common Market Studies*. 32(1), 69–88.
32. Ladrech, R. 2009. Europeanization and Political Parties. *Living Reviews in European Governance*. 4(1). Available from: <http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2009-1> [viewed 11.09.2018.].
33. Ladrech, R. 2010. *Europeanization and National Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
34. March, J. G. and Olsen, J. P. 1989. *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press.

35. March, J. G. and Olsen, J. P. 1998a. The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*. 52, 943–969.
36. Ozoliņa, Ž. un Tisenkopfs, T. 2005. Eiropēizācijas sociālie un politiskie procesi mūsdienu Latvijā. No: *Latvija eiropēizācijas krustceļos*. Ž. Ozoliņa un T. Tisenkopfs, red. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 8–22.
37. Pelz, M. E. 2016. *Europeanization, National Party Systems and Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Rights: The Cases of Estonia, Latvia, and Lithuania: Doctoral Thesis: specialization- political science*. Toronto.
38. Pettai, V. 2003. Introduction: Historic and Historical Aspects of Baltic Accession to the European Union. In: *The Road to the European Union. Vol. 2: Estonia, Latvia and Lithuania*. V. Pettai and J. Zielonka, eds. Manchester: Manchester University Press.
39. Quinn, D. P. and Inclan, C. 1997. The Origins of Financial Openness: A Study of Current and Capital Account Liberalization. *American Journal of Political Science*. 41(3), 771–813.
40. Risse, T. 2009. Social Constructivism and European Integration. In: *European Integration Theory*. 2nd ed. A. Wiener and T. Diez, eds. Oxford: Oxford University Press, 144–160.
41. Schimmelfennig, F. 2000. International Socialization in the New Europe: Rational Action in and Institutional Environment. *European Journal of International Relations*. 6(1), 109–139.
42. Schimmelfennig, F. 26.04.2018. Author's personal interview in Brussels.
43. Schimmelfennig, F. and Sedelmeier, U. 2004. Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*. 11(4), 661–679.
44. Schimmelfennig, F. and Sedelmeier, U. 2005a. The Politics of EU Enlargement: Theoretical and Comparative Perspectives. In: *The Politics of European Union Enlargement. Theoretical Approaches*. F. Schimmelfennig and U. Sedelmeier, eds. London, New York: Routledge, 1–30.
45. Schimmelfennig, F., Engert, S. and Knobel, H. 2006. *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*. New York: Palgrave Macmillan.
46. Spurga, S. 2007. Europeanization of Civil Society in the Baltic States: Promotion or Constraint of Democratization? *Viešoji politika ir administravimas*. 22, 57–67.
47. Strange, S. 1996. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press.
48. Strange, S. 1998a. *States and Markets*. London: Bloomsbury Academic.
49. Strange, S. 1998b. *Mad Money: When Markets Outgrow Governments*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
50. Svendsen, M. 2004. Gatavojoties kopdzīvei ar Eiropu: Latvijas izpildvaras eiropēizācija. *Providus*. Iegūts no: <http://providus.lv/article/gatavojoties-kopdzivei-ar-eiropu-latvijas-izpildvaras-eiropēizacija> [sk. 11.09.2018.].
51. Swedbank. 2011. Swedbank's Annual Report 2010. In: *Annual Reports*. Available from: http://www.swedbank.org/investor-relations/financial-information-and-publications/annual-reports/CID_208131 [viewed 11.09.2018.].
52. Timofejevs Henriksson, P. 2014. Europeanization of Foreign-Aid Policy in Central and East Europe: The Role of EU, External Incentives and Identification in Foreign-

- Aid Policy Adoption in Latvia and Slovenia 1998–2010. *Journal of European Integration*. 37(4), 433–449.
53. Tõnismann, T. and Muizniece, L. 2016. Different Paths of Europeanization: The Case of Estonian and Latvian Research Policy. In: *The sixth ECPR Graduate Student Conference at the University of Tartu (10 July 2016)*. Tartu: University of Tartu.
 54. Tugdar, E. 2014. Europeanization of Minority Protection Policies in Latvia: EU Conditionality and the Impact of Domestic Factors on the Rights of Ethnic Russians. In: *SSRN's eLibrary*. Available from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2378561> [viewed 11.09.2018.].
 55. Veebel, V. 2012. *The EU Enlargement Conditionality. Goals, Efficiency, Shortcomings and Trends*. Tallinn: European Studies Institute, Alfapress.
 56. Vīksniņš, J. 2000. Introduction: Past Realities and Future Visions. In: *Latvia entering the XXIst Century. Economics. Integration. Finance*. I. Šteinbuka and J. Vīksniņš, eds. Riga: Nacionālais Medicīnas apgads, 11–18.
 57. Walecki, M. 2007. The Europeanization of Political Parties. Influencing the Regulations on Political Finance. In: *EUI Working Papers*. 29. Available from: <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/7363/MWP-2007-29.pdf?sequence=1> [viewed 11.09.2018.].
 58. Warleigh, A. 2001. Europeanizing Civil Society: NGOs as Agents of Political Socialization. *Journal of Common Market Studies*. 39(4), 619–639.
 59. Zürn, M. and Checkel, J. T. 2005. Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State. *International Organization*. 59, 1045–1079.